

Kodu - maalt.

Wälja annud

S. Jung.

Tartus, 1879.

Trükitud S. Laakmanni tulu ja kirjadega.

Rodu=maalt Nr. 1.

Liivimaa kuningas Magnus

ja
Wene Baar

Joann Wasiljewitsch IV.

ehk

tiikise Wene- ja Päänemere maade ajalugust
aastast 1530 kummi 1584.

Gestikeele kirjutanud

J. Jung.

Cartus, 1874.

Trükitud G. Laakmanni kulu ja kirjadega.

1. 1873. aastal

kirjanduslik ülevaade

of

Wendell

VI. Kirjanduslik ülevaade

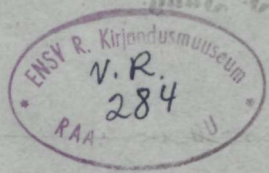
Senfuri poolt lubatud. — Riigis 1. Novembril 1873.

1873

kirjanduslik ülevaade ja kirjanduslik ülevaade
aastast 1870 kuni 1874.

kirjanduslik ülevaade

1873

1873. aastal

kirjanduslik ülevaade ja kirjanduslik ülevaade

G e s i õ n a.

Armsad lugejad!

Järeleiswas kirjakeses toon ma teile ühe histoorialiku lugu, mis suuremalt jaolt meie oma isamaasse puutub. Niisugusid lugusid leiame meie alles wähä oma kirja-wara seast, kuna meie kirjanikud oma jutusi ja lugusid suuremalt jaolt wõeramaade lugudest walitseswad. Dmmeti peaksiwad meile oma isamaal sündinud asjad ka niipalju, kui wõimalik, teada olema, et neid kül wähä on, siis ommetigi niipalju, kui neid on.

Ma tahaks niisugusi asju kül, niipalju kui jõuan ja elupäiwi on, korjata, et mul selle tarwis kül mitte kuld sulge ei ole, ja et sedagi, mis mul on, mõned targad mehed kästnud nurka wisata. Aga ma mõtlen, et hullu pilli järele igakord mitte ei kästa tantšida ja: kes paremat ostab, tehku ikka paremat; niisugusteie ei saa minu töö mitte riisuks ette wõima jääda, sest et nemad sellest kõrgeste üle wõiwad hüpata, et neil seda mitte tarwis ei ole.

Dmmeti ei wõi ma neid asju mitte aja käigu arul torra järele anda, waid aga nõnda, kuidas siit ehk seält midagi kõsbliku peasse juhtub; sest need ei pea mitte ajalugude jutustused olema, waid aga isamaal ja tema naabris sündinud ehk olewad asjad. — Seniks soowib kõigile head terwist ja elu.

Septembril 19, 1873.

Wäljaandja.

I. Põltsama loss.

Sügisel aastal 1573, — see on just praegu täieste 300 aastat tagasi — nähti ühel õhtul üht tugevat poissti ühte madalat karru üle Paala silla (Põltsama silla) Põltsama lossi poole vedawat. Tema ees kõndis kahmala sammudega üks wana naisterahwas, kellel kasukas selgas ja tugev kepp käes oli, ja kelle kõrwal pikka karwadega ära nälganud loer roomas. Seesinane naisterahwas nähti selle weikse karru koorma pärast, mis riidest kummikese all seisis, iseäranis murelik olewat ja hoolt kandwat, ja katsus oma keppi abiga hoolega järele, kui kõwa see mädanud puusild pidi olema.

„Waata ette, Wabund!“ hüüdis ta karruvedaja poole, „waata hästi ette, sest siin on üks auk!“

„Ja, waata aga ette!“ pomises rahutu pois. „Kui teil see raske karru wedada oleks, küll te' siis teate, mis see tähendab, ettewaatlikult üle auklise ja lagunud silla minna.“

Wana naisterahwas ei pannud poisti juttu tähelegi, waid hoidis ennast silla kõrwa, kunni Wabund karruga õnnelikult üle oli.

Mitte ilma kangustufeta tõmbas pois karru lossi juure ülesse. Lahtises wärawas seisis waht, selleaegse aksa soldati mundres, toru tübara ja sõdimise kirwega

(nii kui ruutu soldatil näis käes olevat), ja hüüdis toredaste: „Pea! kes seal on!”

„Kas teie mind mitte ei tunne, Kaspar? Kas teie wana Kröödat enam ei tunne?”

„Ah, kas teie olete? Ma põleks teid pimedas peaaegu mitte enam tunnud! Noh, mis asi toob teid siis nüüd seie?”

„Tahan armuliku ülemaid lossis vaatama minna. Peavad wäga armulised ja heategijad waeste vastu olema; ja ka rikkad? kas ei ole tõsi, Kaspar?”

„Ja muidugi! Üks wäga hea proua on kuninglik kõrgus; see on temast kohe näha. Ta räägib kõigidega wäga sõbralikult ja lahkest. Aga rikkus? — waatke Kröödt, seda teame meie sõamehed kõige paremine, — see ei ole mitte suur asi, sest meie ei saa oma palgagi kätte.”

„Kuida Kaspar,” küsis Kröödt. „Moskwa Zaar on ommeti teie Herzogile — pidin ütleva, teie kuningliku kõrgusele, — mitmed lossid ja oma onu tütrele mitu tündert kulda kaasarahaks annud; — mõtle ommeti, terwed tündre täied kulda! seal ei wõi ommeti puudust olla!”

„Ja, aga kuld ei ole mitte seie tulnud!” ütles Kaspar; „ja sellepärast ei saa meiegi palga raha. Need lossid on kõik tühjad ja lõhutud, et seal waewalt peawarju leiab. Niisama sugune pesa on see siin. Üksnes härrade maja on waewalt elamiseks kõlbaw. Nõnda on need teised kõik. Olen Karksis ja Helmes käinud; aga Sumal hoidku, kuidas need seal wälja näawad! Ja kes teab, kelle käes nad nüüd jälle juba on! Sest nüüdsel aegul, kus Taanlane ja Rootslane, Poolakas ja Littawilane rööwib ja riisub, kõrwetab ja põletab, kes wõib teada, kelle omandus seegi maja täna ehk homme jälle on! Need wõib üksnes suur sõawägi kaitsta, ja seda on meie armulisel walitsejal wäga wäha.”

„Aga kus see kuld on?” vastas wana

"Noh, ma ütlesin teile juba, et sellest midagi muud seie ei ole tulnud, kui aga ainult, mis armuline proua isti ligi on toonud, ja mõned lasti täied riided, mis Baar temale järele saanud. Tema on Baari käest seda küll nõudnud, aga Baar ütleb, et see siin mitte julge ei võivad olla, ja ei anna seda mitte välja. Pean ka uskuma, sest võera sõameeste eest ei või keegi julge olla."

"Ja, seda ma tean," vastas wana, "olen kaugel käinud, kuni Tallinnas. Oh Sumal halasta, kuidas on see maa kõik rikunud ja riisunud! seal kõrwetawad ja põletawad kõik, küll Wenelased ja Poolakad, küll Taanlased ja Rootelased; pealeseda on ka talurahwas ülestõusnud, riisuvad ja tapawad kus nad aga võivad. Hannibal, wõi kuidas nemad teda nimetawad, Schenkenberg on nende eestwedajaks saanud. Üks päris were-koer!"

Selle kõne ajal oli Wabund karru esimese otsa peäle istunud ja wahtis pead kätte peäle toetades ükselt enese ette maha. Karru sees hakkas aga midagi elama. Üks lapse heäl hüüdis: "Mamma, leiba."

"Baiki, laps," vastas wana, "küll sa warsti saad leiba."

"Mis teil on seal?" küsis Kaspar uudise himuliselt.

"Nälja leiba, Kaspar, muud midagi kui nälja leiba," vastas wana.

"Sa kuradi sugu ei too head lugu," pomises Wabund pahaselt enese ette.

"See pois on mul kuri ja wastane; lasesin ma teda ka joosta," ütles wana, "aga tema laulab head Alti, on terve ja tugev ja jõuab minu karru wedada. Mul on teda ikka tarwis."

Kaspar oli selle wahel karrusse waadanud ja hüüdis imekspannes: "Ei, seal on jo laks last!"

"Ja, wend ja õde; suure rahwa lapsed," vastas

Krõõt; „ustuge, on suure rahwa lapsed. Olen neid nälja surmast peastnud.“

„Kuidas see on siis tulnud?“

„Waatke, Kaspar, kui ma siit kaugel Tallinna maal olin, tulivad mulle Moskowiti sõbahulgad suures karjades wastu, ja neil oli saaki mitu tuhat wankre täit ligi, naisti ja lapsi, wanu ja noori, keda nemad oliwad wangi wõtnud ja ühes wedasiwad. Seal lõhkes minu süda, kui ma lapsi nägin, ja neid siin olen ma ostnud; mo oma raha eest ostnud.“

„Ja mis te' tahate nendega teha?“

„Ja, seda ei wõi ma mitte ütelda. Waatke, ma ei küsi ka mitte selle järele: Mina mõtlen, kui mina seda mitte ei tea, siis saab armas Sumal teadma. Aga hale meel oleks teil ka olnud, kui teie seda häda oleksite näinud, kuidas nemad naisti ja lapsi ühes edasi ajasiwad, kuidas lapsed karjusiwad, naised häda kaebasiwad ja wanad inimesed kässi ringutasiwad; nõnda läksiwad mitu päewa ja nädalad edasi.“

„Seält olete siis omale need lapsed wõtnud?“

„Ostnud, Kaspar, oma raha eest ostnud. On mõistlikud, ilusad lapsed, puhtad lapsed. Üks poisike ja üks tüdrukukene. Tahan neid armulise walitsejatele näidata.“

„On walitsejad kodu?“

„Ja.“

„Kes on nende juures?“

„Ei keegi.“

„Kas papp siis ei ole nende juures?“

„Misfugune?“

„Noh, katoliku pappi olete teie juba ammugi ära ajanud, pärast seda, kui teie seda uut õpetust olete wastu wõtnud. Aga see moskowiti papp, kes walitsejatega Moskwaist on tulnud, kas see nüüd seal on?“

„Ja, tema on loosis.“

„Ja ka Herzogi maja õpetaja?“

„Teda on Herzog Ruuramaale ja Poola kuningas juure läkitanud, et seält peab abi otsima.“

„So! Nüüd elage terwisega, Kaspar. Tulen küll selsamal vööl jälle tagasi, siis lasete mind wälja minna. Nüüd pean weel lossi tallitaja juure minema paluma, et mind sisse wiib.“

Nüüd äratas ta Babundi magamast ülesse ja seädis ennast edasi minema. Enne wiskas ta aga oma kasuka seljast ära, wöttis karru seest ühe punase siidi rätiku wälja, silitas ja lükkas juuksed silmist ära ja mähkis rätiku turbani wiisi pea ümber. Siis wöttis ta weel ühe suure punase ruudulise rätiku ümber blade ja läks lossi poole. — Lossi aknad aga hiilgastwad lõkendajast tulest.

Pikkamisi ja kägisedes liikus karru üle prügitud öue lossi poole ülesse.

Lossis oli Herzogi proua teenrid käsknud kamina sisse tuld üles teha, ja kui tuli eledaste põles, toetas ta ennast sinna lähedale sobwa peäle maha ja mõtles Mostwas mööda läinud päewade peäle, mõtles oma lahkunud õe peäle, mõtles ta oma armsa wanemate peäle Stariza lossis, teda temalt nii wara ja hirmsal wiisil ära oli röwitud, mis temal kai oda läbi südame käis. Seesama käsi oli nüüd ta wägivaldsel wiisil tema elu külgi puutunud ja teda ühe mehe külgi köitnud, teda ta mitte ei armastanud. Sügaw kurbdus paistis tema kahwatand näost. Seal läks üks lahti ja tema abikaas astus sisse, üks mehine kujuk, lestmise manuse ja sõamehe mooduga. Tema järel tuli lossi tallitaja Georg Wille. Herzog waatas oma abikaasa peäle, ja et ta teda kurb leidis olemat, läks ta teda tähelepanemata kamina juure, soris tuld ja istus tooli peäle maha. Tema suust ei tulnud ühte küsijat ega trööstijat sõnakest oma kurwa abikaasale. Lahtise kõnega

rääkis tema küll Wilfega ähwardawa hädade ja sõa üle, mis uueste põlema läinud ja oma plaanide ja arude üle tulewiku tarmis.

„Moskwa Baar on mulle küll kuninga auu üle Liivi maa annud,“ ütles tema, „aga mitte wäge. Tema jätab mind ilma rahata ja ilma sõdawäeta, siia ära neetud öökulli pefasse. Ma pean enesele teisi sõbru otstima.“

„Kas kuninglik kõrgus mitte Kuresaare ehk Pilteni et lähä?“ küsis Wilke.

„Kuidas ma seda wõin?“ oli wastus. „Kas peaks seal Baari wennatütre meest sallitama? Schrepfer, mo-maja-õpetaja, ei ole weel mitte tagasi; saame esite näha, mis sugusid sõnumid seal meile toob.“

„Aga siin ei wõi kuninglik kõrgus mitte julge olla,“ wastas Wilke.

„Kuidas nõnda?“

„Saksa palgatud soldatid nõuawad oma palka ja ähwardawad lossi ära riisuda,“ oli wastuseks.

„Kas sa kuuled, Marie?“ hüüdis ta mõtetes oma abikaasa poole.

Marie jäi wait. Ta oli täieste teiste tahtmise all üles kaswanud ja kaswatatud. Ta oli harjunud sõna kuulma ja kannatama. Sialgi ei olnud ta oma heält kellegi asja sefta julgenud segada. Ta mõistis küll oma abikaasa sõnu, mis need tähendasiwad, et neid küll mitte wälja ei räägitud, et need tema wägewa onule ettewikamiseksi oliwad wõldud, mis aga ka temasegi puutusiwad. Tema ei läinud kedagi õiendama. Wagusi ütles ta: „Magnus, mis sinusse puutub, puutub ka minusse. Mina wõttan seda. Sumala käest wastu. Sa tunned minu wanemate lugu; sul on kõik minu elu saladused teada; mina olen sinu päralt ja põle mul muud tahtmist kui sinul.“

Selle kõne ajal tungis eestkojast nende kurbade kõrwu waimulik laul ja helises tõeliku heältega suurte,

pool pimedate tubade sisse. Kõne jäi wait, laulu heäled heitsiwad endaid nii jahutawalt ja waigistawalt praegu lahti kistud südame haawade peäle ja tegiwad, ehk nad küll wäga poolikud oliwad — nende kurwa südametele ütlemata fergitust. See on jo muusika jumalik pärandus ja õnnistus, et ta inimese südames ja meeles enese sarnased keeled ja tuntawused mõistab diles leida ja liigutada, mis juures ta arast mõtebest ja rahunumast mõistuse otsustest üle fargab, ja nii heategewalt tormidest ehk kurwastustest liikuma aetud hinge sügawuse peäl heljub. Ta tõmbab taewalikku wägesid, usaldust, lootust ja rahu, rahutuma südame kõikuma waelaust peäle maha ja seab nõnda waigistades kaalu olewiku ja tulewiku, kui ka kartuse ja lootuse wahel jälle ühe tafa.

Magnusel oliwad selle waimuliku laulu hääled tuta wad; Mariel oliwad nad wõerad. Ta soowis neid lähemalt kuulda, sest et nad tema südamele wäga fergitust tegiwad; sellepärast palus ta oma abikaasat, neid lauljaid sisse lasta, kes warsti ukse lahti tegi ja teenert käskis neid sisse tuua. Igi segas ta ajawiitekš lamina sees tuld ja näis kui inieste oma kurwa mõtete sisse langewad.

Seäl astus imelikus riides ja kumbagi käe kõrwas üks laps, wana Krõõt sisse, keda meie juba silla peäl tunda õpissime. Tema pikk kasu, kena nägu, hiilgam must juuks kirju peaehete all, elaw silmawaatmine ja pühalik tõssidus kõiges omas olemises tegiwad, et teda hea meelega wastu wõeti. Kõünla tule walgusel sai tema kaju nende armsa laste läbi, kes tema käe kõrwas käiswad, weel ilendatud. Üks neist oli kena näuga poisike, arwata seitse aastat wana, ja teine üks ilus tütarlaps, arwata wiie aastane, ilusa kollase lokidega; see waatis nii pool kartlikult ja kawalaste seda wõerast kohta ümber, et seda emat oleks pidand kaetsema, kes niisugust lapsukest oma rinda wastu wõis waotada. Mõlemad oliwad lapselikult lahked ja kartmata. Sisse tulles

kumardas ennast wana ja lõi risti rinna ette, teda lapsed ka sündimata järel tegiwad. Selle peäle laotatakse ta ühe walge rätiku pörmandule, pani katoliku usu wiisi järel ühe weisse risti enese ette rätiku peäle maha ja hakkas järeleisawat laulu laulma:

Ilusam Jeesus, *)

Kõig' maailma Issand,

Jumala ja Maarja poeg!

Sind tahan armasta',

Sind tahan auusta',

Sa minu rõõm ja hinge peig!

Ilus on põldus,

Weel ilusam metsas,

Armsal kewadisel a'al:

Jeesus on ilusam,

Jeesus on lõbusam,

Kes kurba südant rõõmustab.

Ilusast hiielg'wad

Kuu, päike ning tähed

Kõrges taewas ülewal;

Jeesus on selgem,

Jeesus on walgem,

Kui inglid taewa saali peäl.

Üks teine laulis tema selja taga kindla ja julge heälega Alti. See oli meie tutaw karru-wedaja Wabund.

*) Selle laulu wiis on suurel Puscheli wiisi raamatust aastast 1862, Nr. 436. leida, kus G. Sofolowski kui komponist on üles antud. See ei ole mitte õige, sest see wiis on palju wanem, kuna Sofolowski praegu alles elab. Kas wana Krööt ka juba seda wiisi on laulnud, ei tea mina, aga 1695 arwatakse see wiis ilmunud olemat. Sofolowski on kül selle laulu sõnad Lättikeele ümber pannud ja nõnda on tema nimi selle wiisi peäle tulnud.

Laulu ajal käiswad aruldased mõtted Marie südamest läbi. Kõige selle asja peäl näis kui üks salajus hingawat. Kust oli see wana need lapsed saanud? Oliwad nad tema lapsed? Oli tema nende ema? Kes oli siis tema õieti, et tema niijugusid armsaid lapsi omaks wõis nimetada? — Tal tuli ta oma üfsil elu meele. Ta armastas lapsi ja koduliku rõõmu, mis temal oma wanemate majas nii rohkestes oli osaks saanud ja siin leidis ta seda wäga waja. Kui need lapsed minu oleksiwad, mõtles ta isieneses, kui palju rikkam ja rõõmsam oleks minu elu? Kui lahkest saaksiwad minu õnnetumad päewad endid muutma? Tema silmad seisiwad himmuga nende weikeste peäl. Wiimaks lõpetas wana oma laulu, heitis põlwili risti ette maha ja palus ülema walitsejatele rohket laste õnnistust. Ka lapsed kummardasiwad põlwili tema kõrwas oma ristipantud kätega nii armsaste.

Nüüd ei wõinud Marie ennast pikemalt pidada, — ta tõmbas weikse tüdrukutse enese juure ja andis poisikesele kät. Mõlemad hoidsiwad kartmata tema ligi. Paluja silmega rääkis ta oma mehega salaja mõned sõnad; ja kui tema ühe lubaja peanikkutusega wastas, ütles ta ühe palawa palumisega: „Sätke need lapsed mulle, wana! ma palun teid. Nemad on teile raskest, aga minule saawad nemad rõõmuks olema!”

Wana kinnitas, et ta mitte hea meelega neist ei tahta lahutada. Nemad olla temale armsaks saanud, et ta kül armust ja halastusest neid enese juure wõtnud. Need olewad suure rahwa lapsed ja peenikesed lapsed. Aga kui armulised walitsejad seda koguni soowiwad, — ütles ta wiimaks kui walusa enese ärawõtmisega senna juure — siis tahta tema ka seda lubada; tema teada õmmeti, et nad siin hästi saaksiwad ülespeetud olema.

Selle wahel oli tuba mõnesuguste kodakondsstega täidetud, keda laul ja aruldane näitemäng sinna juure

olivad arvatellenud. Seal seisis wana Marfa, Marie lapsepõlani emalik kaswataja; seal seisis Nikon, tema preester ja pihhiisa, keda onu temale ligi annud; seal seiswad teenrid ja tüdrukud.

Kui Marie wana Marfat nägi, langes ta tema ümber kaela ja ütles: „Eks ole tõsi, Marfa, ja oled sellega rahul, et meie need lapsed seie jätame?“

Marfa wastas: „Kui teie abikaas seda lubab ja isa Nikon sellega rahul on, kuninglik kõrgus, — mina olen sellega rahul.“

Magnus tõendas uueste oma lubamist ja Marie pööras ennast nüüd oma pihhiisa poole, kelle näust pahandus ja laitus wälja paistiswad, ja ütles paluja heälega: „Eks ole tõsi, isake, ega teil ommeti midagi selle wastu ei ole?“

„Need on usmata rahwa lapsed, kuninglik kõrgus,“ wastas Nikon külmalt.

„Teie saate neid usklikuks tegema; eks ole tõsi, isake?“ wastas Marie meelitades.

„Teie onu Saar ei saa seda mitte lubama. Tema saab meid wastutamise alla tõmbama.“

„Oh ärge seal midagi kartke. Mina wõttan kõik wastutamised oma peäle. Mina tahan Saari paluda, wäga paluda ja tema saab seda mulle lubama.“

„Teie ei ole mitte nende laste ema,“ wastas Nikon jälle. „Teie wõtate palju enda peäle. Kas te wõite seda Sumala ees wastata?“

„Sumal annab isi neid mulle,“ ütles Marie elawalt. „Nemad on minu lapsed; mina tahan neile emaks olla; ma tahan neid nõnda armastada, kui minu ema mind on armastanud; ma tahan neid sööta, nõnda kui minu ema mind on söötanud; ma tahan neid katta ja hoida, kuidas minu ema mind on katnud ja hoidnud.“

„Teie ei ole mitte nõnda riidis, kuidas teie ema teid on katnud,“ wastas Nikon waljumalt, ja ütles

weel: „Teie olete wõeraste ja uskmata rahwa riided endale wõtnud.“

„Hake, ära olge mitte kuri. Mina saan ennast jälle niisama riidesse panema ja katma, kuidas minu ema mind on katnud. Olge nüüd jälle hea, ja lubage mulle.“

„Noh, et olgu siis. See on üks Jumala töö, üks halastaja Samariamehe töö teiest neile uskmataatele tehtud. Kes wõib seal teie palwe wasta panna!“

„Mis nõuate teie, wana, et ma nende laste eest teile pean andma? ütles Marie rutuste.“

„Kuninglik kõrgus, lapsi ei tohi mitte kaubelda ega nende pärast tingida. Selle eest hoidku Jumal! Ma olen neid armu ja halastuse pärast maantee peält üleswõtnud; ma olen neid sõameeste käest ära ostnud, olen nendega oma leiba jaganud ja neid omast peekrist jootnud. Ma olen neid omas waesuses hoidnud ja toitnud; Jumal saab seda mulle tasuma.“

„Tulge lapsed minu juure, teie ema annab teid minule; tulge seie, minu armsad lapsed!“ hüüdis Marie, ja laotas omad käed nende wastu laiale. Kergeste hüppas tüdrukukene Marie sülle, küsides oma wenna peäle waadates. Seesama tuli pikkamisi ja andis Marie käele suud. Marie tõstis aga mõlemad oma juure sohwa peäle, armastas neid ja andis neile suud, ja tundis ennast nii õnneliku olevat, kuidas ta seda ammugi enam ei ole olnud.

Wana Krööt waatas kaua tõsiselt nende peäle, tõstis siis pühalikult omad käed Marie pea üle ja ütles pikkamisi, otse kui tulewikust lugedes: „Üht krooni nään ma sinu pea üle seiswad, üht kuningliku krooni, üht hiilgawat, kullast krooni, aga oklastega ja ohatatega kaetud. Häda sulle, kui ta sinu pea peäle langeb. Ta litsub ja haawab, ja ei ole kedagi õnne tema juures. Aga üle kuningliku krooni hiilgab üks eledam walgus, üks peaehte ja kroon' taewalikust walgusest, mis ema-

armastusest ja ema õnnistusest on panutud. See on üks ilusam osa; see olgu sinu elu õnn ja rõõm!" — Sellega lõppes nende kõne. Marfa võttis need veifjed oma hoole alla. Magnus oli rahul oma abikaasa tegemisega. Nüüd oli temal ka üks ajaviite, kellest temal siin wäga puudus oli, üks puppi mäng, kuidas tema aga seda soowida wõis, ja Marie oli õnnelik. Marie läks nüüd oma ehte lastifese juure, võttis kaks rasket kullast käre ehtet wälja ja andis neid wanale, kus juures ta laskis, et wana Krööt ja tema kaaslane Wabund hästi ülepeetud saaksiwad, mis üle Wabund nõnda rõõmsaks sai, et ta suure häälega naerdes ufjest wälja lippas.

Mõne tunni pärast nägi Kaspar wana Kröötat ja koera rutulise sammudega silla poole ruttawad; nende järel lomberdas Wabund tühja kärruga.

Kaspar aga sosistas wana Krööta kõrwa sisse: „Teie olete head kaupa teinud; eks ole tõsi, Krööt? Sumal awitagu teid, ja mõtelge ka wabest minu ja minu laste peäle, kui meil häda on!“

„Jääge terveks, Kaspar!“ wastas wana; „on Sumal minu peäle mõtelnud, siis tahan ma ka teie peäle mõtelda!“

II. Herzog Magnus.

Esimene töö, kellega tulew päew hakkas, oli Mariel laste käest järel küsimine ja kuulamine, kas ta mitte nende seisusest midagi teada ei saaks. Wana Krööt oli juba ütelnud, et ta selle üle midagi muud ei ole kuulnud, kui et need lapsed heast sugust olemat; ja seda tunnistasiwad ka nende nimed ja kombed. Siiski katsus Marie weel enam nende käest wälja pärida. Ta küsis poisikesele: „Kuidas on so nimi? — „Peeter Pahlen,“ oli wastuseks. — „Ja kuidas sinu nimi on?“ küsis ta

tüdrukeselt. — „Anna.“ — „Kus olete teie elanud?“ — „Metsa ääres.“ — „Kus on teie isa?“ — „Kodu.“ — „Sa ema?“ — Mõlemad lapsed waatsiwad tõsiselt küsija peäle ja ütlesiwad waikse heälega: „Mamma on kaabelis.“ — Muud ei tulnud ka mitmekordse küsimise järel enam wälja. Kõik järele nõudmised pidiwad järele jääma ja seletust tulewikust oodetama. Peaasi oli aga, et Marie oma lapsi õige armsad leidis olewat, ja seda tunnistas ka wana Marja. See kiitis isäranis weikest Annat, kuna Marie pruuni lohkibega Peetert kenama leidis olewat. Mõlemad lapsed jätsiwad warsti argduse maha ja hoidsiwad armastusega oma kasuema poole.

Sätame meie neid nüüd oma õnne juure ja pöörame endid nende inimeste poole, kes meie juttu sees peaaesjad on, feda meie kül juba tunneme, aga kelle elu lugu meie ligemalt tähele panna tahame.

Magnus, Põltsama lossi walitseja, oli selleaegse walitseja Taani kuninga Bridriku II. noorem wend, kes enne feda ühe jao Holsteini maa walitseja, Herzogi nimega oli olnud. Tema ema Dorotea, Saksi-Lüneburgi Herzogi proua, ei tahtnud teda mitte oma wanema poja walitsuse alla panna. Tema pidi waba olema ja isi maad ja rahwast walitsema. Kui ta nüüd kuulis, et selleaegses walitsejateta maades, Läänemere ääres maid saada olewat, ja et Kuura- ja Saaremaa piiskop nimelt oma suurt piiskoppifonda wälja pakuwat, ühendas ta ennast oma wanema pojaga nii kaugele, et see temale ühe summa raha andis ja piiskoppi Münchhauseniga ostmise kaupa tegema hakkas. 29. Septembril 1559 sai see kaup 30,000 taalri eest walmis tehtud. Münchhausen pistis raha kotti ja pühkis sellega Saksimaale, ja Magnus nägi ennast nüüd Kuura- ja Saaremaa, ehk Bilteni ja Läänemaa piiskopiks

tehtud olewad, onnieti nõnda, et Rooma riigi ülewalit-
suse õigus puutumata jäi. Niihästi üks kui teine oli
paljas tühi sõna. Piiskopi nimel ei olnud waimuliku
ammetiga midagi tegemist, ja püha Rooma riigi wõimus
ei mõedunud neil aegul kõige wähemat nende maade üle.
Suba sagedaste oli Saksja keisrilt maa ja linnade poolt
abi ja kaitsmist palutud; see aga ei jõudnud neid
kaitsta, ega nende maade lagunemist tagasi hoida, kes
sel ajal langemas olivad. Nende ümber kogusiwad kottad
näljaste nägudega, kui ühe mädanewa koha ümber.
Rootslane ja Taanlane, Poolakas ja Wenelane tülitse-
wad himulikult nende kallal; üksnes sellepärast, et need-
sammad walitsused istenestest mitte ühes meeles ei olnud,
jäid need maad weel jaolt tükeldamata.

Läänemere maad olivad aga ka niisuguse wõitlemise
wäärt. Seda võib ka õige kergeste kaarti peäl näha.
Nemad ulatasiwad sel ajal Läänemere kaldalt Meemeli ja
Polangi juurest hommiko poole, Dünaburgist weel kau-
gele edasi, ja tõusiwad siis Peipsi ranna mööda põhja
poole sunni Narwast jaadit. Shtu ja põhja poolt
kaitses neid Läänemeri oma palju pisukeste ja suurte
saartega; hommiku poolt oli ordumeister Wolther von
Plettenberg oma wõidu läbi Wene suurewürsti üle
13. Augustil 1502 oma piiri praeguse Witebski kuber-
mangu sisse kaugele wälja wenitanud, ja need linnad
ja kantsid Marienhausen Lutsen, Druja, Drissa ja Ro-
sita orduriigile jäädawaks wõitnud. Nõnda oli nende
maade suurus enam kui 1600 ruut penikoormat, ja oli
300 ruut penikoormat suurem, kui kõik need maad
ühtekoftu, keda Preislane 1866 aastal Saksjamaal oma
alla wõitis. Niisuguses suures oli orduriik üks
kindel kogu, mis rohke sifimise saakide ja hea teede
läbi, kelle sarnast suurte jõgede ja väga hea sadama
paikade poolest aga arwaste leida, — üheks wägewaks
riigiks oleks wõinud tõusta, kui mitte lahkumise uss
juba sadade aastade kaupa seestpidist ühenduse üdi ei

oleks ära närinud. Seal sees seisid rikkumise ja langemise idu, ja see tuli jällegi sellest, et ordu walitsus waimulikude wastu oli, ja mõlemad jälle linnade wastu. Kusagil ei ole ühe wana kawala mehe Macchiavelli sõna: „Lõhu ühest ära, siis wõid sa walitseda,“ — nii tõeks, ja ümberkaudse wastastele korda läinud kui siin. Mis awitawad maale tema rohked annid? mis abi oli temal omast sadadest kindlustest, kantsidest ja lossidest? mis wõiswad hull sel ajal õitswaid maalinnasi awitada? — muud midagi, kui kihutawad oma waenlaste riisumise himu. Kõik langes ja lagunes ühest ära, sest et kedagi tugewat kät ei olnud, kes midagi oleks üheskops hoidnud; lahkumised matsiwad häda ja waewa alla ühe ilusa maa, ja rahwas sai ilma süüta oma ülemate ülekohtu pärast oma waenlaste saagiks. Üks wäljaspoolne selleaegne kirjanik, würst Andrei Mihailowitsch Kurbshy ütleb omas mälestuse kirjades ühes kohas: „Maa on seal väga rikkas; aga rahwas on endid suure raiskamise ja priiskamise, pehmuse ja laiskuse läbi, ja nende ülemad wale ja kodusõdades werewalamise läbi hukkatuse sisse lükkanud.“

Seesama kirjutaja tähendab weel üht teist põhja, mis lagunemise süüdi kannab. Seda leiab tema sel ajal juurduma uuendustes usu ja kiriku asjus. Sel ajal oli ka usu uuendus 1522 aastast saadik Niigas ja teistes maa linnades aset leidnud, ja ka oma rahwa seas oli temal igas seisuses sõpru. See oli just üks segamise ja käärimise aeg, millal kõige asjade uus olek wana seest wälja kaswas, ja niisugused ajad ei ole mitte kõlblikud wälimiste waenlastele ühemeelelist wastaust anda. Poliitika kui ka kiriklikuis asjus oliwad wanad seisused ja seäduused wanaks ja kõlbmataks jäänud. Nüüd pidi midagi uut asemele tulema. Waimulik orduwalitsus, mõegaga ühes käes ja usuristiga teises käes, oli ilmwõimataks ehk kõlbmataks saanud.

Tema oli oma saatust täitnud; mõgaga oli ta pagana rahwa selga murdnud ja igal pool risti lippu ülespannud. Nüüd oli seda tarwis, et puhast ja korraliku elu pidi säetama, üht kindlat walitsust asutatama, ja õigust ja seadust kindla wäe sisse pantama. Seda ei wõinud ordu oma hulgaga mitte teha. Seks oli ühe üksiku mehe tarkust ja wäge waja. Liwimaal oli üksford Wolther von Plettenberg üks niisugune mees olnud. See aga ei olnud mitte aja uuendustele hoolega appi läinud, miiskpäraast Liwimaa ennast weel üks sada aastat on piinanud ja waewanud, kuni Rootsi kuningas Gustaw Adolph peästjeks tuli.

Plettenberg kõikus katoliki ja luteruse usu wahel. Oli see südame tunnistus wõi nooruse mälestus, mis teda katoliki usu külges kinni pidas, wõi oli see poliitik, mis teda ühest ega teisest lahkuda ei lasknud; sest ta tahtis mõlemile poole hea olla. Selle wiisiga kaotas tema olemiku järelejätmata tarwitused ja nõudmised filmist, ja see hooletus tõi waese maale rasket piina. Tema silme ees seiswad weel ikka needsamad fujud, mis kolme saea aasta eest esimiste rüütlite filme ees seisnud. Tema nägi Lontowa (Maholm) lahingis püha neitsit Mariat. See andis tale wõitu wälimiste waenlaste üle, aga sisemisi waenlasi ei jõudnud ta mitte aidata ära wõita. Mendega tuuris wõitlemine edasi ja liikkas Liwimaad hukkatusse sisse. Kui wiimaks Plettenbergi surma järel weel wiimist jõudu pidi katsutatama, seal puudus aga üksmeel hoopis ja isiaranis armastus isamaa poole. Igaüks katsus aga isiennast peästa ja niipalju kui wõimalik oma ajaliku warandust kaitsta ja enese head eluforda hoida. See oli selle kurwa aja langenud poliitik. Kroonika wõi ajalugude firjutajad kaebaswad libedaste niisuguse „jooksmise ja müümise“ üle, mis nad nõnda nimetasiwad. Ühes kroonika salmikus böldatse nimelt:

Kõik wiidi palju salaja
 Nii üle wee, kui üle maa
 Siit raha Westwaalia maale.
 Head ruumi leiti rahal seal,
 Et oli rahu paiga peäl,
 Siis ehitasid mõõda ra'ale
 Me' häärad uhkid majasid
 Ja kindlad kiwi katustid,
 Kus enne olid sawi onnid.
 Need onnid tõusid rutuste
 Nii pikkad, laiad ülesse, —
 Seal elasid siis häärad, vonnid.
 Need majad uhkest hülgasid
 Kui kuninglikud palastid —
 Seega on Liimland otša saanud.

Kui nüüd seda just mitte nimelt nõnda arvata ei
 ole, siis on see õnneti see sügawal seisaw wiga tunda.
 Siin rikaks saanud mõerastel ei olnud Liimimaa mitte
 isamaa; nad ei tunnud endid siin mitte kodu olemat ja tõt-
 tasiwad, nii pea kui neil võimalik oli, oma isamaa poole.
 „Seesama piiskop Münchhausen,“ ütleb Otto von
 Rutenberg omas Läänemere-maade lugudes, „kes Kuu-
 ramaa piiskopikonda kõige pühama kinnitustega wastu
 oli võtnud ja ajalugude kirjaniku Henningi teaduste
 järele sellesama wastuwõtmise juures lubanud, seda
 piiskopikonda ilma ordu lubata ei kellegi muu kätte
 ära anda, — rikkus ilma hoolimata ja kartmata oma
 antud sõna, niipea kui ta seda ilma nuhtluseteta oma
 kasuks mõis teha. Seesama kange katoliik andis
 ilma kartuseteta luteruse usulise Taani kuningale õiguse,
 ilma Doomihärrade (ülema waimulikliku walitsuse) lu-
 bata üht piiskoppi seada, läks ise omawõidetud 30,000
 taalriga Westwaalia maale, muutis oma seisuse ja usu,
 ja heitis weel oma elu õhtul püha abielu sisse. Nõnda
 olivad juba palju teisa enne teda teinud ja tema järel
 weel mitmed.“

Ka tema abimees ja järeltulija Ulrich von Behr jätis oma waimuliku seisuse maha, aga ei mitte kui pettis ega põgeneja, waid õige seaduse ja korra järelle, ja ajutas ennast Edwahi ja Schlofi mõisade peäle elama.

Ehk kül ajaolekud nii segased, inimesed nii rifutud, ja ülemad nii ilma kindla meeleta oliwad, siis oli ommeti weel sel ajal mehi, kes kindla meelega ja tarkusega, julguse ja teoga teist teed kõndisid. Nende seas oli üks wiimne ordumeister Gotthard Kettler. See on raske, üht meest õiete mõista ja temast õigel wiisil lugu pidada, kes ühel laiduwäärt ajal paljude ees laimata oma teed peab käima ja kelle käes wägi ja wõimus, terwet maad ja rahwast juhatada ja walitseda. Nõnda on lugu Gotthard Kettleriga. Tema ei wõinud mitte enam nende maade langemist tagasi hoida ega hukkatust ära pöörda. Tema wõitles kül mehiselt kõige eest, aga pidi wiimaks ommeti ühe jaoga rahul olema. Selle lähi saab kül tema tegu seda nagu, nagu oleks tema seda mõne muu seltsi meeleheaks ehk omaks kasuks teinud, mis temale ka niihästi omal kui wõeral maal kõwaste süüks ette on wisatud; aga see ei ole mitte õige.

Kui seda Gotthard Kettleril süüks tahetakse panna, et tema mitte ennemine kõige maaga ühes otja ei läinud, enne kui üht jagu enesele päästnud, — ehk seda ette wisata, et tema oma ordu töotusest lahus ja wiimaks isi seaduslikult ja pühalikult sellest lahti wõttis, et ta uue aja ja seltsi sisse wõis astuda ja abielusjehcita, ja et ta nõnda Kuuramaa Herzogide isaks sai, kes üle kaksjada aastat isi ehk teiste warju all Kuuramaad walitsesid, — siis salatakse seda häda pärast tarwiliku uuenduse õigust, mis aja jundusest on wäljatulnud. Mitte tema ei murdnud wanu seisusi ja seadusi, waid see oli enne teda juba täieste lõhnutud. See oleks temast otse pimedus ja kõige suurem waimu

wangistus olnud, kui tema kangekaelselt wana küllest finni oleks pidanud ja uue aja wäärtolekut ja headust tähele panemata jätnud. Kui kaugelt see tema jõuus oleks olnud, kõige maale isiwalitfuse õigust hoida ja saata, nõnda kui ta Kuuramaale seda saatis, see ei ole meil wõimalik teada.

Nii palju aga on näha, et kuna Kuuramaa üle aga üks ainus wägew käsi, see on Poola kuningas Sigismund Augusti käsi warjas, kiskufiwad neli wägewat waenliku kät teist maad igauks enese poole, ja need oliwad Poolakas, Rootslane, Taanlane ja Wenelane. Kuida wõis siis üks üksik mees seda keelda, kui maa seisuste sees isi lahkimised oliwad, et need wägewad waenlased mitte Liwimaad omaks sõawäljaks ei oleks wõinud teha ja teda wiimaks saagiks saada? Eks olnud see mitte tarkus, kui ta ühe jaoga aga rahul oli ja selle õnne ja rahu eest hoolt kandis? Ja seda on Gotthard Kettler teinud. Tema on oma 44. elu aastast kuni 70. aastani suure tarkuse ja hoolsa tegewusega oma maa õnne ja rahu eest hoolt kannud ja seda edendanud. See ülendab teda meie filma ees, ja õiendab tema tegu, kui meie siin lühidelt tema elu peäle tagasi waatame.

Gotthard Kettler oli 20 aastat wana, kui ta Westwaaliamaal Liwimaale tuli ja mõegawendade ordu sisse astus. Tema kandis punase ristiga walget mantelt auuga. Kusagil ei ole temal sel rifutud ajal paha märki külge jäänud. Tema julgus ja tegewus wiisiwad teda järk järgult ülemale, kunni wiimaks ordumeistriks. Meie leiame teda kui Romthuri (ordu ametniku) esite Dünaburgist ja hiljemalt Willandist. Tema saab wana ordumeistri Fürstenbergi järeltulijaks (Coadjutor) walitsetud, wõitleb õnnelikult Wene wägede wastu Rõngus ja Rõos, — ja wapraste, ehk kül ilma wõiduta, Laiuse ja Tartu juures. Kui tema Narwa alla appi tõttab, mis Wenelastest oli ümber piiratud, ja weel 3 peni-

koormat kaugel on, — annab pehme kantsiülem kantsi waenlaste kätte ära, ja see walutab temal väga libedaste. Mitmetpidi sõawäljal hakkaja, saab tema pärast ordumeistri Fürstenbergi wangiwõtmist tema asemele ammetisse. Pealetungimine on nii suur, et tema käest kindlat otsust ja abi nõutakse. Seal puudub aga raha, kellega sõawäge võiks palgata. Üksi Poolakas võib aidata. Ordu ammetnikude lubaga pandis Kettler üksteise järel Bauske, Rosite, Luzeni, Selburgi, Dü naburgi, Goldingi, Hasenpoti, Durbeni ja Windau lossid ja kõik seda maad Drujast kunni Ascheradeni Poola kuninga Sigismund Augusti kätte 240,000 guldeni eest. Piiskoplikud lossid Marienhausen, Lubahn, Bersohn ja Lennewade laenawad 80,000 guldeni ka Sigismundi käest, ja Preisi Herzog Albrecht annab Grobini lossi peäle 50,000 guldeni lainuks. Nõnda ehitatakse Wenemaa wastu, aga Poola jõud kasvab selleläbi, kunni see pikemalt enam salaja ei või jääda, et ordumeister oma ammeti maha peab panema ja Liivimaa Poola warju alla andma. See sündis 5. Märtsil 1562 Riigas Poola saadiku Radzwili ees. Riik, mantel ja ordumõel ei ole 300 aastase walitsuse järel enam muud midagi, kui paljad aja lugude mälestuse asjad; Kettleri ülemwalitsus Liivimaa üle on veel paljas sõna. Ordu kaob ära ja Kettler jääb seft saadik üksnes Kuuramaale.

Selsamal ajal 16. Aprillil 1560 oli Herzog Magnus Holsteinist Kuresaare jõudnud ja oli, — ehk küll luteruse usuline ja alles 19 aastane — katoliku piiskopikondasi enese alla wõtnud. Tema katsus oma riiki ostmist läbi veel suurendada, mis temal ka mitte raske ei olnud. Tallinna piiskopp müüs temale oma piiskopikonna; Sonneburgi*) walitseja andis temale

*) Sonneburg oli Saaremaal.

oma lossi kõige selle järel seiswa maadega ja ordu-
meister Kettler andis weel Paadi*) kloostri ja selle
maad sinna juure. Nõnda oli Magnusel ligi 100
penikoormat suur maatükk, mis Läänemaast üle Muhu
ja Kure saarte, ja Domesneest üle Hasenpoti, Neuhau-
seni ja Amboti kuni Preisi ja Littawi piirini ulatas.
Tema tahtmised ja soovid läkšiwad weel kaugemale. Ta
tahtis kõiki Liiwimaad oma alla saada. Aga tema ei
olnud mitte see mees, kes niisuguste wõitudele oleks
wõinud kindlust ja auu saata. Et kül kena näoga ja
föbraliku kombega, oli ta ommeti ilma siimise kõlbdu-
seta, ilma kindla tahtmise ja tõsise waimu harimiseta;
üks mees palja funinga unenägudega aga mitte funinga
tegudega, kes oma ümbruste käes mängiasjaks sai.

Need ajad ei kannud mitte niisugust meest. Meie
näame teda sellepärast järgest nende hädade wabel sinna
ja tänna wisatawad, mis temale Rootslane, Taanlane
ja Poolakas, aga kõigeenam Wenelane walmistasiwad.

III. Kaar Joann Wassiljewitsh IV.

Wenemaal walitses sel ajal Joann Wassiljewitsh
IV., üks walitseja, kelle sarnast teist aja lugud enam ei
tea kõnelda, kelle sees need kõige paremad wiisid ja
omadused kõige näotumaks ja hirmsamaks endid muutji-
wad, ja kelle südame wiis üks imelik segandus headusest
ja kurjusest oli.

Tema oli üks hiline wõsa suurewürsti Wassili
Joannowitshi teisest abielust würstina Helene Glinkyga,
pärast seda, kui Wassili esimene abielu ilma lasteta
oli olnud ja sellepärast äralahutatud jaanud. See-
sinane poeg tuli õnneliku isale kui üks ammugi palu-

*) Paadi klooster oli Tallinna maal Harju-Madise kihel-
konnas. Waata Kodu-maalt. Nr. 3.

tud ja oodatud taewa kingitus, seda tema rohkede kingituste ja andidega kirikute ja kloostridele, kui ka palmete ja püha kohtadesse käimiste läbi enesele oli palunud.

Uhest ennekuulutajast oli emale kuulutatud, et temast pidi maailma üks Tiitus sündima, väga suure waimu ja mõistusega. Aastal 1530 sel 25. Augustil sünnitas tema ka ühe poja, kes loomusest väga hea mõistusega inimene oli, aga oma elu sees enesele liianime „hirmus“ teenis. Uruldasi mehi ehitab wana jutt beameelega aruldaste märkide ja ilmutustega. Nõnda böldakse, et sel silmapilgul, kui see poisike sündinud, olemad taewas ja maa niisuguste liikumiste ja märkide läbi pörutatud saanud, kuidas seda iialgi enne loomuses ei ole nähtud ega kuulnud. Suurwürstliku maja ennekuulutajad tähendasiwad seda noore würsti poja õnneks, ja ei mitte ükspäinis tema wanemad, waid kõik terve Moskwa linn ja Wenemaa oliwad väga rõõmsad. Kümne päewa pärast sai see poeglaps Troihky kloostriks ristitud, kuhu juure need kõige waganad mungad ja kaugelt tulnud 100 aastane Kassian ja püha Daaniel oliwad kutsutud. Liigutud südame ja silmapisaratega wötis isa oma kallist esimest sündinud poega nende käest wastu, ja arwas tema pühitsust selleläbi weel täiendamast, et ta teda isi püha Sergiuse puusärgi peäle pani, ja seda ära surnud püha meest palus, et ta selle lapsele tema elu ajal saatjaks ja kaitsjaks oleks. Ka rahwas tunnistas isale oma rõõmu üles ja ütles: „Sina oled õnnelik, sellepärast oleme meie ka õnnelikud!“ See teadus laotas ennast kõige kaugema kaugustele, ja pühad ja mungad tuliwad omaist forkadest wälja, seda last õnnistama. Aga ka isa tänu käis üle kõige mõedu. Ta wötis waesid, andis kurjategijatele armu, kinkis palju kirikutele ja kloostritele omal ja wõeral maal, ja laskis Moskwa linna kaitsjatele, püha Beetruse ja Alekseili, esimesele kullast ja teisele hõbedast puusärgi teha.

Dummeti ei saanud see õnnelik isa seda õnne mitte

kaua maitsta. Ükkitselt jäi tema jahi peäl ühe furja willi haigusesse ja lõpetas oma teguderikka elu, mis väga Wenemaa õnneks olnud, kõige paremas mehe tugewuses sel 3. Detsembril 1533. Oma kolme aastase poja asemele seadis ta ema walitsejaks ja pani temale tarfu ja nõukaid mehi abiks ja nõuandjaks. Seefinane üksford nii kõrgeste auustatud naesterahwas sai aga ühe auuahne seltsi ohwriks, kelle kõrgepüüdliku plaanidele tema keelduseks ees oli olnud, ja suri wähä aastade pärast, kuidas ööldakse, kihwti surma.

Müüd oli see isata ja emata, ülemaks walitsejaks kinnitatud poeglaps sestsaadik wastastiku waenliku meeste filma märk. Oli see siis ime kui tema oma nooremast põlwest saadik sala meele ja meelituse rikkawat kihwti enese sisse imes? Oli see ime, kui selle wiisiga selle elawa poisikese sees warsti himu, isi oma tahtmise järele walitseda, tuli? Tema wana isa ja tema isa oliwad üksi ja isiwalitsejad olnud; wõis see siis teistwiisi olla, kui selle lapsele ka sedasama nime anda? Tema nõumehed ei pidanud teda mitte lapseks, waid wõimusepidajaks, hiljemalt oma kaswandiku mitte poisikeseks, waid isiwalitsejaks, ja kaswatasiwad nõnda noore Baari sees seda kõige suuremat ja kardetawamat eksitust suureks: et isi oma tahtmise ja jõuuga kõik wõib teha.

Kuulsuse kaswatamise all sai Joann 12 aastat wanaks. Üks tõe armastaja ja auustatud Wenemaa ajalugude kirjutaja Karamsin, kelle sõnade järele meie truiSte tahame kääa — ütleb temast: „Joann oli tulise hingega, aruldase mõistusega, isäranis kindla tahtmisega, teha poolest kena näoga ja väga lange terwisega. Tema sees oliwad kõik omadused ühendatud, mis ühel walitsejal ehteks on, ja temast oleks üks väga hea walitseja saanud, kui tema loomuse annid hooeliku kaswatuse läbi haritud ja täiendatud oleksiwad saanud. Rahjuks oli tema aga häbemata ja rumala Bojaaride kätte langenud, kes temale muud midagi ei mõistnud õpetada, kui pal-

jast walitfufe himu, ja nõnda sai tema Weneriigi kõige õnnetumaks maefeks lapsfeks. Warfi oli tema ümber, wana halli ja targa nõumeeste asemel, suur kari noori, oma tahtmise järele jooksjaid mehi, kes temaga kõige hullemaid tempusi tegiwad. Kui ta uulitsa peäl ümberkihutas, naiste ja wana inimeste üle ratsa sõitis ja nende hädakisast ennast rõõmustas, siis naereti ja nähti selle sees tema waprust ja julgust, ehk kui ta waeste külarahwa kallale läks, loeri ja karusid nende peäle kihutas ja ennast seal juures lustitas, siis peeti seda ilma süüta naljaks. Kolmeteistkümmemal aastal tundis ta ennast juba nii täieste isiwalitfija olewad, et ta oma eesfeisjat würst Schuishtyt tema wastaste nõuandmiste peäle uulitsale nuhtlejate kätte andis, kes teda hirmsal wiisil piinastiwad, enne kui nad teda ära tapstiwad. Seesama würst oli isi noore suurwürstiga enesele witsa suureks kaswatanud, seepärast oli rahwas wait ja ei kaitfnud teda mitte, sest nemad wihtastiwad teda. Sellega langes aga noor suurwürst ühe teise seltsi kätte, kes niisama kõlbmata oli. See selts wiis teda sõa laagrisse, kus tema warsti hullu mõllamisega hommikumaa wiisi peade maha raijumises oma nalja ja lusti leidis ja omad nuhtluse otsused kõik üksnes oma tahtmise järel tegi. See selts wedas teda läbi oma riikide ja maade, ei mitte, et teda rahwaga oleks tutawaks teinud, waid aga temale üksnes lusti teha, kus juures kõiki kõrwale hoiti, kes sellega mitte rahul ei olnud. Rahwas aga õhtas ja kandis umbes alanduses ja kannatuses seda rasket ifket.

Nõnda rituti seda noort suurwürsti igapidi. Siiski wõis aga ses auusas loomuses headus üksi lämmatud, aga mitte kaotatud saada. Oma ärasurnud isa seäduje järele sai tema 15 aasta wanuse järele täieliku woli enese kätte, kui ainuüksi walitfija ise walitfeda. Tema tegi seda, aga oma alamate jäledaks hirmuks. Mis pidi siis weel tulewik tooma, kui ta

ikka nõnda edasi tegi? Misjuguise õnnetusesse pidi kõik see riik langema, kui see poisike meheks pidi saama ja noorepõlme rumalused ja naljad mehe põlves endid kurjaks ja wägivaldsjeks tegudeks muutma? Seal oli kartus suur. Aga ommeti sündis seal üks ime. Sumala arm, kes wägewaid aujärke peäle paneb ja neile tarkust annab, näitis ennast nähtawalt selle ära kadunud noore mehe juures. Kui ta 17 aastaseks sai, 1546, jäi tema äkkitselt wagaheks ja pani kindla hoolega seda suurt ammetit tähele, mis Sumalast temale antud. Tema ei jäänud mitte üksnes hea tahtmise juure, waid näitis ka awaliku tegudega, kui suur waim temal oli. Tema kutsus Moskwa Metropoliiti enese juure, pihitis temale ja rääkis kaua temaga. Siis kuulutas ta oma otsust, et ta ennast Baariks tahab lasta kroonida ja oma wanemate jälgede sisse astuda. Kroonimine sündis 16. Januaril 1547 Moskwas Maria taewaminemise kirikus suure pühaduse ja iluga. Kesket kirikut oli 12 asted kõrge Ambon (kroonimise aje) ehitatud. Selle peäl seiswad kaks uhket kullaga kujutud, riidega katetud istumise aset, kelle jalge alust kallid sammeti ja siidi tekid katšivad. Nende ees laua peäl seisis Wene suurwürstide kroonimise ehte, üks püha asi, mis jaolt Kreeka keisri Konstantin Monamachi kingitus peab olema ja weel tänapäewani Weneriigi walitsejate kroonimise juures pruugitakse. Nimetatud päewal nähti pitas ridades, kõige ees riigiwara hoidja ja tallmeister Bojari ja Djäkidega walitsuse paleest wälja tulewad. Siis tuli noore Baari pihhiisa ühe kuldse wõtmega, kelle peäl rist, kroon ja mantel oliwad. Selle peäle tuli noor suurwürost ja siis uhke ja hiilgaw suurwürostliku maja teenrite ja ammetnikude hulk. Waimulikud ammetnikud pootasiwad teda kiriku ukse juures ja andsivad temale pühade kujusid suuandmiseks; siis õnnistas Metropoliit teda palwega, kuna kogudus Te Deum (Sind Issand kiidame) laulis. Joann ja Metropoliit istusiwad nüüd

ülesse Ambioni istmede peäle. Selle peäle hakkas jumalateenistus. Pärast seda võtsivad Archimandrid (suured waimulikud ülemad) kroonimise märgid ükshaawalt laudade peält ja andsiwad neid Metropoliiti kätte, kes esite krooni noore Baari pähä, siis kuldtee tema kaela ja mantle ümber pani ja kõige wiimaks walitjuse kipi kätte andis. Waikselt seisis rahwas selle pühaliku tallituse ajal seal juures. Waewalt oli aga Baar kirikust wälja saanud, siis tormasiwad kõik Baari istme juure ja igauks püüdis üht tükki sammetid ehk kuldriiet selle päewa mälestuseks enesele kiskuda. Uue kroonitud walitjeja tee wiis teda kalli teide peäl paleesse, ja tema ees said kuld waagnate seest kuld rahatiigid wälja pillutatud. Joann wötis nüüd Baari nime enesele, keda Konstantinoopoli Patriarchy temale kirja läbi kinnitas.

Warsti pärast kroonimist wötis uus Baar nõuuk, enesele abikaasat walitjeda. Saadikud reisisiwad kõik kohad riigis läbi, kõige ilusamaid ja puhtamaid neitsiid üles otsida ja temale ette seada; sest Joann oli Metropoliitiga kõneldes nõuuk wõtnud, isi oma riigi seest naist wõtta. Üks wõeramaa naesterahwas, arwas tema, ei saaks mitte tema rahwaga ja nende wiisidega nõnda kergeste harjuma. Tema walitjes siis ühe isata waele lapse, Anastaasia Sacharini ja kuu hiljem sai ta temaga laulatud.

☩ Selle naisterahwa läbi oli Jumal temale üht saatjat ja juhatajat inglit ligi annud, kes teda õnnelikuks tegi ja ta neist kiwsatustest läbi aitas, mis trooni peäl istwa noore mehele nii mitmelwiisil peäle tungisiwad, ja tegi tema südant tõeste auusamaks ja puhtamaks. Anastaasia oli üksikus waituses ülesse kaswatatud ja nägi ennast nüüd äkitselt, kui imeteo läbi, kõige kõrgema ilmliku ammeti ja auu sisse tõstetud; sest kuidas olets tema, kessel enne rikkust ega suurt auu ei olnud, niisugust auukohta wõinud oodata? Tema nägi ses Jumala tööd ja käis alonduses tema tahtmise järele.

Dma lese ema madalast majast sai tema ühe suure riigi wägewa walitseja kõrwa abikaasaks seätud, ja kõige suuremast madalusest niisuguse seisusesse tõstetud, kus miljoonid tema peäle waatasiwad, kelle õnne ja häda tema nii palju kaswatada ehk kahandada wõis. Tema tundis oma kohust ja teadis, mis temal wastata oli. Kumardades püüdis ta oma suurt kohust alanduses Jumala tahtmise järele täita. Ommeti ei olnud see temal mitte kerge, seda tulist, rahutumast ja äkwihaga mehe südant tallitseb, ja teda, kes hooletuma pruusimise ja toore naljapidudega oli harjund, õige ja waike tee peäle saata. Nii mitu korda, kui ta temast arwas wõitu saanud olemad, nägi ta teda ommeti jälle oma wana wigade ja tujude sisse langewad. Aga Anastaasia ei wäsinud ära omas püüdmises ja hooluses, waid katsus ikka jälle uueste kannatuse, waikemeele, armastuse ja palwega Jumala poole teda parandada.

Seäl tuli temale Jumala käsi raske karistuse witsaga appi. Needsinatset witsad oliwad need hirmsad tulekahjud Moskwas, aastal 1547, Aprilli ja Juuni kuus. Neil aegul oli Moskwa kui üks hirmus tule meri. Ligi 2000 inimest kaotasiwad oma elu ehk said hirmsaste wigaseks. Metropoliit, keda Maria taewaminemise templis paludes leiti ja pärast ühe kõie abiga müüri peält Moskwa jõesse maha lasti, kukkus ja suri ära. Joann oli aga isi ära põgenenud, et ta seda häda mitte ei tahtnud näha. Jumala hääle eest ei wõinud ta aga mitte põgeneda. Ta nägi Anastaasiat keskelt hirmsat häda ilma kartuseta tallitawad, kindla meelega ja waike, kui ta pisaratega silmis ja sügawa waluga südames. Tema sees hakkas südame tunnistus ennast liigutama; — ja mis inimesed ei jõudnud teha, seda tegi üks seestpidine heäl. Ta tundis oma süüdi; tema nõdrus astus selgeste ta silma ette; rahwas, kes õigusega tema läest abi ja nõu ootis, tuli tema südame ette ja pühad töötused, keda tema oma walitjuse hakkatuses töötanud,

kaebasivad tema peäle. Tema tundis ennast sügawast alandatud ja murtud. Dmmeti ei tulnud temal weel mitte tõsist kahetsemist ja kindlat paranduse otsust. Seda tuleproowi lõpetas kõige Wägewama käsi ühe mehe läbi, kellest ükski iialgi enne midagi ei olnud teadnud. Silvester, üks preester Nowgorodist, seisib ülestõstetud ähwardaja sõrmega tema ees, kes prohveti wiisil walju heälega temale Jumala nuhtlusi kuulutas, tema kergemeele ja raiskuse elu pärast, — nuhtlusi, kuidas neid Jumala püha sõna wägewatele ja walitsejatele ähwardab. Ta tuletas temale need kirja sõnad meele ja tungis püha tulidusega temasse, puutus tema südamesse ja wannutas teda pühalikult, et ta ümber pööraks ja ennast ja oma rahwast peästaks, nii kaua, kui weel aeg on. Nõnda ei olnud weel ükski temaga rääkinud. Joannile tuliwad esimest korda pisarad silma, ta andis selle Jumalast saadetud prohwetile kät ja sai seft tunnist saadik teiseks inimeseks.

Silwestriga heitsivad kõige ligema seltsi Anastaastast ja weel üks auus mees ja Joanni noorepõlwe sõber, see tark Adaschew. Sellega tõusis riigile ühe uue ja armsa aja koidupuna ülesse. Silvester oli Baari sees heategude ja wagaduse himu ja tahtmist äranud, Anastaastia finnitab teda igapäew selle sees ja Adaschew näitis temale need wiisid ja teed, kuidas ta omad head teud ja wagadust pidi ülesnäitma. Ka ei jäänud Baar mitte üksi selle juure, et ta weikses seltsis oma head tahtmist ja kahetsust wälja rääkis, waid tema astus awalikult kõige rahwa ees ülesse — ja see oli tema waimu tugewus — ja tunnistas ennast kõikide ees süüdlaseks. Tema wötis püha õhtusööma aega ja lubas oma rahwale armastajaks isaks ja õigeks kohtumõistjaks olla. Rahwas aga laulis Te Deum (Sind Jumal kiidame). Seftsaadik wötis tema Silwestri ja Adaschewi oma juhatajajaks; esimest waimulikuks ja teist ilmalikuks. Tema auus abikaasa jäi isäranis tema

kaitsjaks inglisk. Meelitaja ja lustitegijad said würstlikust majast kaotatud ja auuväärt mehed nende asemele wõetud, kellel õiget tundmist oli ja õiget nõuu wõiswad anda. Sest ajast saadik hakkas korraline ja auus elu ja puhtad wiisid würstlikus majas jälle walitsema, ja kõige riigile hakkas üks uus aeg. Wenemaa tuulsus ja au kassis wäljamaal, ja riigi sees walitses kassinus ja tegewus, tarkus, õigus ja arm. Kindel ja järelejätmata waljuses, kes nõnda pidi olema, ja rikkas leppimas armus, kus ta nõnda wõis olla, oli Joann kõigile walitsejatele eesmärgiks. Seda tundis sel ajal niihästi wäljamaa kui omamaa; nõnda tunnistawad ka üheaegsed wõeraste ja omade sõnumed waimustatud sõnadega. Üks selleaegne Itaalia mees nimetab Baari ilusaks ihu ja hinge poolest, ja kõige õiglasemaks ja wagamaks kõikide walitsejate seas; üks teine kiidab tema seaduste selgust ja puhtust, ja üks kolmas tema lahtust ja madalust ja wäsimata tegewust.

Temaist hõldakse sõna sõnalt: „See on Baari wiis ja kombe, ennast Jumala ees puhtaks pidada. Üks ainus mõte walitseb tema sees, ja see on: et ta nõnda wõiks walitseda, kuidas Jumal oma wõitnud meest on käslnud. Tema ei tunne kedagi muud rõõmu, kui aga, et temal rahuline südame tunnistus oleks; ei kedagi muud lusti, kui oma kohust täita,“ ütleb üks Wene ajalugude kirjutaja. Nõnda kirjutab ka Hollandi mees Hakluyt, kes kaua Moskwas Baariga ühes oli elanud: „Oma alamatega ümberkäies oli tema sõbralik ja ei mitte uhke. Kurjadele näitis tema heade häid tegusi ja waigistas nende kurjust õige waljusega. Tema on kardetud aga ka armastatud, on ikka walmis oma alamate kaebdusi kuulma, katsub neid läbi ja annab isi kõikis otstust.“

Nõnda ilus oli ka tema perekonna elu. Endise aruta joomise ja raiskamise asemele oli õige seadus ja aru, rahu ja puhas eluviis tulnud. Kõik selle headuse

hing oli Anastaasia. Tema hoidis kõik pahad ja roypud eemale ja tõmbas auusad, haritud ja õpetatud mehed oma ligidale. Ta mõistis ka oma abikaasat teaduste ja kunstide peäle äratada ja neid tema meelest armsaks teha. Õpetatud wäljamaa mehed ja kuulsad kunstnikud said würtleiku majasse kutsutud, ka teiste usutunnistuste preestrid ja õpetatud mehed lastis Joann oma majasse ja rääkis nendega heameelega. Tema hea mälestus ja terge arusaamine oliwad temal seal juures abiks. Selleläbi sai tema aja lugudest palju laiemat tundmist, isiäranis oma enese isamaa üle. Wäljamaa kirjanikute järele olewat temal jutustused usuõpetuste hakkatuste ja nende mitmesugususe üle wäga meele pärast olnud, kus juures tema sagedaste hommikumaa kirikuuisade kirjadega ja pühakirjaga õige tuttav näis olewad.

Nõnda oli tema ihu ja waimu poolest kõige omadustega ehitatud, mis teda oma maa ja rahwa õnnistuseks oleks wõinud teha, — aga tema sai oma maale hukkatuses. — Kuudas see nõnda sündis, saame järeltulewas tükis näha.

IV. Baar Joanni tagasilangemine.

Kuus kiituseriklast aastat oliwad Moskwa põlemisest saadik mööda läinud. Kohtuasjad oliwad uueste seatud, kiriku teenistused uueste seatud ja parandatud, ja riik mitme kasuliku wäljamaa seadmiste ja leidustega rikkastatud. Ka oliwad mõned sõad Wene wana waenlaste Tatarlaste wastu, kui ka Kaasani ja Astrahaani jao würtleikute wastu õnnelikult wõidetud saanud. Wenemaa wägi ja au oliwad ülenдатud ja kinnitatud.

Seäl tuli Baari elu sees üks niisugune lugu ette, mis küll mitte tema wäljastpidist olemist ei muut-

nud, aga tema seestpidist olemist ja meelt koguni teisiti pööris. See puutus väga sügavaste tema hinge sisse, iseäranis sesse, kelles inimese päris väärtoline seisab, see on: tema usalduse, usu, alanduse ja lootusesse Jumala peäle. Väljastpidi oli see lugu nõnda:

Zaar langes terve ja tugewa ihuga äkkitselt surma haigusesse. Arstid kuulutasivad, et surm temal ligi on. Tema nõumehed tungisivad hea soovimisega selle peäle, et ta pidi oma testamenti tegema ja omale järeltulijat seadma. Seda tegi tema ka ja seadis oma aastase poja Demetriiuse oma abikaasa Anastasta ja mõne muu ustava mehe walitsuse ja juhatuse all omaks järeltulijaks. See asti tõi nende kahe päewa sees, kus Zaar täie mõistusega suure ihu nõrkuse sees elu ja surma wabel wõitles, tema ligi ja kõige terve linna sees neid kõige pahemaid pahandusi päewa ette. Tema oli oma onut troonipärimise õigusest meelega wälja jätnud, sest et ta tema walitsuse himu tundis ja ka kartis, et ta tema abikaasat kõige pojaga saaks kõrwa liikkama ja ist oma pojaga trooni peäle istuma. Sellega walas tema õli tulesse. Raua tagasi hoitud kadedus ja wiha tungis warsti ilma karmata walge ette. Üks wägew selts tõusis sureja Zaari seaduste wastu ülesse ja tema pidi nägema, kuidas mehed, keda tema oma sõbruks pidas, tema wastasteks said ja kõik keeldused eest maha lõhkusivad, et nemad aga oma tahtmist pidiwad saama. Nemad paniwad selle lapse noorust ist oma püüdmise katteks ette, kes nende walitsejaks pidi saama, kui ka ema nõdrust, ja tunnistasivad, et rahwas seda mitte ei tahtnud.

Joann nägi neid läbi ja õppis neid tundma, mis sugused nemad oma meele poolest õieti oliwad. Tema hing wabises ja tema usk sai sügawaste pörutatud. Weel ei olnud tema surnud, ja temast ei peetud juba midagi enam lugu. Ei ükski parem tundmine ega

tänu tundus maksnud enam. Iisgi wanded ja pühad töötused arwati lahtipeästetud olewad. Kõik see aruta ja korratu olek, mis auu ahnuse ja esienda otsimise läbi tulnud, näitis temale täieste seda lugu, mis pärast tema lahkumist pidi tulema. Misjugused mõtted siis tema südamest läbi käiswad, — ehk mis tema teha mõtles — kes võib seda teada? Wäristus käis läbi tema teha ja niisugune waimu liigutus tõi tema tehasse ühe muudetuse, mis terwise paranemiselt tuli.

Tema sai täieste terweks; — aga tema seestpidine inime oli hoopis ümber muudetud, mis tema terweks-
saamise läbi iialgi ei wõinud ära tasutud saada. Tema oli oma usalduse Jumala ja inimeste wastu hoopis ära kaotanud. Hallatuses püüdis tema kül, mitte wiha järele kanda, aga need haawad, mis wiimsed pahandused temale oliwad löönud, mädanest-
wad järjeste ja ei paranenud enam. Ka Silwester ei olewat tema seadmistega rahul tahtnud olla, ja üks waenlik selts sofistitas temale kõrwa sisse, et mitte üfti tema onu, waid ka tema ligem ustaw nõuandja Adaschew tema wastu olewat rääkinud. Keda pidi ta nüüd uskuma? kelle peäle ennast weel toetama? — Üksnes oma abikaasat nägi ta wanikumata kindel ja armastuses truu olewat, sellepärast hoidis ta seda kindlamine tema ligi. Tema'p see oli ka, kes Joannit tagasi hoidis, et ta mitte wägivaldsel wiisil endisid sõpru ja sugulast ära ei wisanud. Aga üht teed nendega käia ei tahtnud ega wõinud ta mitte. Kõige selle asja juures järele mõtelda ja istenese käest küsida: kas mitte riigi rahu ja õnne pärast mitu tema nõuu wastu ei olnud, et ta neile mähtmes walitsejat tahtis anda ja neid nõnda pikkaks ajaks wägivaldse walitsuse kätte jätta, — ei tulnud temal meelegi. Tema ist oli täieste üfti oma tahtmise järel walit-
susega harjunud. Kõik, mis selle wastu puutus, ilmus temale kui paha soowimine, wastupanek ja

rahurikke. Niisugust meelt pruufisivad auahned nõuandjad, et selle läbi oma wõitu pidivad saama, ja ajasivad seda nii kaugele, kurni Joann järsku kõit paelutusjed, kellega ta isi ennast tänini kinni pidanud, enesest ära wiskas. Senna juure tuli weel ühe wana piiskopi mõtlemata nõu — kes tema isa ajal oli eksinud ja ära lükkatud — kelle juures Joann, pärast oma termeksisaamist ühe püha koha peäle reisides, oli käinud. Ta kõneles temaga sellest tarkusest, kuidas maad ja rahwast walitseda ja rääkis temale seda lugu, mis temal wiimsel haiguse ajal juhtunud.

See wanamees, kes oma tarkuse pärast suure auu sees oli, wastas temale: „Sina oled walitseja ja sul on teisi õpetada, aga mitte nende käest midagi õppida. Sina pead käskma, aga ei mitte käsua lüne olema. Sina oled üksi isienese nõuandja!“

„Need sõnad walasivad kibi Joanni kahtlase ja usaldamata südame sisse“ ütles Karamsin. Saar andis wanamehe käele suud, ja ütles: „Uht paremat nõu ei oleks mulle mo oma isa mitte enam anda wõinud.“ Seftsamast tunnist saadil woolasivad need hirmsamad ettewõtmised tema südamest wälja, keda ta tänini weel wägisi oli kinni pidanud. Umbusaldus, pikkaline wiha, kättemaksmise lust ja üks ilmatäitmata piinamise himu tuliwad tema peäle ja ei lahkunud iialgi temast enam. Selleläbi ei teinud ta mitte üksi oma lähematele, waid kõige oma rahwale ja ka naabri maadele ütle mata häda ja waewa. Tema auuwäärt ja hea südamega abikaasa püüdis teda kül niisugusist tegudest tagasi hoida ja tema üksi wõis teda weel wähä tallitseda. Dmmeti oli, kui oleks taewas kõit oma wiha tema peäle tahtnud wälja walada. Ka Anastaasta suri üsna äkitselt ja ilma ootamata 7. Augustil 1560. Kurjalist salakeeltest ei olnud ka mitte puudu. Käägiti, et Silwester ja Abaschew Anastaastat nõiduse ja kihwti läbi eneste tee peält eest olewad ära ajutanud ja tema

kolmeteistkümne aastast õnneliku abielu ära häwitanud, et teda mõne muuga abielusse ühendada saaksiwad, kes paremine nende nõus oleks. Mõlemad langesiwad ka warsti Joanni wiha alla. Silwester sai walge mere ääre Solowetski kloostriisse kinni pantud, ja Adaschew Willandisse, kust teda hiljemalt, kui riigi wastu süüdlast wangi, Tartu wiidi, kus ta ilma järele kuulamata ja kohtumõistmata pidi surema.

„Siin on Joanni ja Wenemaa õnneliku päiwe wiimne ots“, ütleb mõistlik Karamsin oma isamaa ajalugudes, — ja kirjutab weel raske südamega Joanni elulugu edasi, et ta teda, keda ta tänini armastanud, nüüd „hirmsaks“ ja „wägivaldselt“ nimetab. „Oma abikaasaga kaotas Joann ka oma wagadust“, ütleb ta kurwa meelega, ja annab seega üht hiilgawat tunnistust naesterahwa wäärt olemisest. Ühtaegu hüüab ka üks teine kirjanik: „Ka üks niisugune, kellel kiwine süda sees oleks, peaks nutma!“

Smelik on see Zaari enese kirjast kuulda, kuidas temaga niisugune muundetus tulnud ja kuidas tema oma südame tunnistuse ees ennaft püüab wabandada. Seda leiame ühest Zaari oma käega kirjutatud kirjast, keda tema würst Kurbsky, oma endise sõbra kätte oli kirjutanud. See on ühel hiljemal ajal Wolmerist kirjutatud, kuis Zaar istenesest juba hakkas aru saama. Jälestus tuleb peäle, kui meie selle laialise kirja sees kirjutajaga ühes selle hukkatuse segaduse sisse waatame, kuidas kurjus üht südant ära võib segada ja rikkuda; — kuidas tõsidus ja truus walskuseks ja salalikuks meelets peetakse ja tõe, õiguse ja wagaduse tundmine hoopis ära kaub, — ja isegi Jummalat kartus weel üks paljas wiis on. Üks ainus asi on aga üksi tema meelest õige, — ja see on see ilmalõpmata istenese wägivald; kõik, kes seda ei kummarda, on ülema wallitseja wastased. Mis Silwester ja Adaschew iial teinud ja rääkinud, olla kõige peenem salalik ja pettis meel

olnud. Waranduse himu ja auu ahnus olewad neil peaafti olnud, et nad kül kõigide teada kasupüüdmata ja tõelikud näitnud olewad. — „Ma ei wõi seda iial seletada, mis ma olen kannatanud“, ütleb Joann ses kirjäs enese õienduseks, „ja misugust alandust ja häbi ma olen kandma pidand, nii kaua kui need salalitud mind omas paelus finni hoidsiwad? — on see siis imeks panna, kui ma wiimaks ette wõtsin, mitte enam laps olla, waid mehe wanaduses seda ikket maha raputada, keda üks kawal preester ja tänamata teender riigile peäle oliwad pannud?“

Mida kõrgemal Joann seisis ja mida tugewam ja feelmatam tema oli, seda hirmsamad oliwad aegajalt tema teud. Karamsin, see tark ja heasoowlik ajalugude kirjutaja jagab seda tapmise ja mässamise aega kuueks jaoks, ilma neid alalisi piinamisi, mis Baar järgeste omaks süüks koormas, arwamata, — ja paneb neid tulepurstkawa mäe wäljakihutuste sarnatses, kellest ikka järgmine hirmsam olnud, kui endine. „Sulg paneb wastu“, ütleb tema, „kõiki neid hirmsaid asju üles kirjutades, kuidas neid ei ükski Meeru ega Kaliguula hirmsamalt ei wõinud wälja mõelda.“ — Sest jaadif oli iga waba sõna raske nuhtluse all. Iffigi mõtted äratafiwad juba kahtlast arwamist ja ükski ei olnud hukkatuse eest enam julge. Üks riigi nõumees nägi Baari ükõford joobnud peaga ühe lustiliku seltsi seas neid kõige rumalamaid tempusi tegewat, ja temal tuli selle üle wesi silmi. Kui Baar seda märkas, wõtis ta ühe narri tübara ja tahtis seda temale pähä panna. See mees ei lastnud seda teha ja sai selle üle pahaseks. Miipea sai ta wälja lükkatud ja sõvariistatega ehitatud timmukate kätte antud. Ta põgenes ühe kiriku altari juure; aga ta seegi pühitsetud koht ei taitsnud teda. Tema weri kastis warsti selle püha koha põrmandut.

Terwed riigi auustatud meeste perekonnad waewati umbse wangikodades. Üht meest, kes Krimmi

Tatarite wõitja, ja auustatud mees oli olnud ja oma werd isamaa peästmiseks walanud, käis Baar isi wangi-kojas waatamas, ei mitte temale peästmist ehk troosti wiimas, waid tema warandusi enesele wälja pärimas, sest et ta tema teäda wäga rikkas oli. „Kus on so warandused?“ küsis Baar tema käest. „Minul ei ole kedagi,“ wastas wang. „Kuhu sa oled neid pannud?“ „Ma olen neid kõik waeste kätte läbi taewasse enese ette saatnud,“ oli wastuseks. Piinamise riistad pidiwad teda tunnistama sundima, ja kui süüsti midagi wälja ei tulnud, sai tema ja ta wend surnuks kägistatud. Ja selle wägivaldse mehe käsi ei kartnud ka lihwti, keda ta üht arsti enesele walmistada laskis, — wõeraspeo söömaaegadel oma wälja walitsetud tappaohwridele juua anda, ehk neid terawa raud oradega läbi pista. Weri jooksis wangihoonetes, kohtupaikade peäl ja isigi Baari palees, ja ikka said jälle uued ohwrid tapetud, kuna nalja tempude tegijad ja narrid neid hirmsaid kurbliku tegusid oma lustiliku tempudega pidiwad warjama wõi katma. Kõik Moskwa linn oli oma walitseja tegude üle hirmust ehmatust täis, mis hullu meele sarnatsed oliwad, — ja ommetigi nähti Baarist omas walitsuse tallitustes, kui ta kaine oli, et ta õiguses ja tarkuses oma asju ajas. Sakatuses kardeti niisugusi asju awalikuks teha, aga need ei wõinud mitte warjule jääda. Warsi teädis seda kõik maailm ja nimetas teda sestsaadik „hirmsaks Joanniks.“ Ka ei jäänud seesinane muudetud Baari eneselgi teadmata; tema ei otsinud seda wiga mitte isienese, waid nende inimeste seest, kes tema ümber oliwad. „Oleksite teie minult mitte minu noort sõpra (Anastaasiat) ärakiskunud,“ kirjutas tema Septembri kuul 1577 Wolmrift oma endise sõbra Kurbstky'le, kes teda tema elu ja tegude pärast tõsiselt oli noominud, „siis ei oleks mitte kõik need rikkumised ja Soodoma patud sündinud. Müüd halastagu Jumal isi minu, selle kuulmata patuse peäle, kellel joomisest ja abielu rikmi-

sest, riisumisest ja rõõweldamisest, tapmisest ja were-
walamisest ja igast häbitööst rõõmu on."

Missugust jõledat pilti näeme meie ta oma tun-
nistuse järele selle würsti südames! Missugune hirmsa
sügawusesse oli tema langenud! Missugune kurjawaimu
wägi ajas teda wähet pidamata niisugust päris põrgu
teed edasi! — Ta nägi oma hukkatusi ja koormas
weel raskeid kaebdusi enese wastu, aga ta ei wõinud
ennast sest mitte lahti lastuda. Ta südame tunnistus
kõlendas, — aga tema surmas seda maha; head sõbrad
andsiwad nõuu ja rääkisiwad, — aga tema ei kuulnud neid
mitte. Oma Sumalaga oli ta isienast ka kaotanud.
Kurjawaimu rõõmuga sõffus tema kõiki maha, kes tema
tegude wastu paniwad. Üht elewanti, keda Persia Schach
temale kingitusets oli saatnud, lastis ta tüüks rai-
juda, et see loom oma põlwi mitte tema ees ei taht-
nud painutada.

Ommetigi seisis Sumala ülestõstetud käsi ühte-
puktu tema ees, teda wastutamisele wälja kutsudes.
Aratapetute hinged oliwad tema ümber wõd ja päewad
ja tõstsiwad kaebdusi kaebduse peäle tema üle. Üks lõp-
mata kartus waewas teda ja riisus tema rahu. Et
sellest päästa, walitses tema seda kõige hõlpsamat teed
ja otsis kiriklikust leppitusest abi. Ta lastis nende õn-
netumate nimed, keda ta oli ära tapnud, üles kirjutada
ja kõigide kuulsa kloostride sisse läkitada, et pühasid
nende hingede eest pidi palutama. Niisugusid nimekir-
jasi (Synodiki) on neis kohtades weel praegu leida.
Seäl sees on piiskopid, Bojaarid ja wäe ülemad,
mehed, naised ja lapsed, ja koguni termes linnad, ja
üks lõpmata hull nimesid alama rahwa hulgast üles-
wõetud. Tema tunnistab neid kõiki kurjategijad ja
isamaa äraandjad olewad, kelle hinge õnnistuse eest
tema halastuse pärast surma palwid teha lastiwad.

Nõnda katsus Baar oma südame tunnistust wai-
gistada, — aga ilma asjata. Wõerad palwed ja ka-

hettsemised ei awitanud midagi. Seäl tuli tema jälle teise mõtte peäle. Tema wõttis kätte, isi ennast wae wata ja kahettsemise tempusi teha, et ta seega taewast oleks ära leppitanud, kuna tema aga oma hirmust ja kõlbmata elu sugugi maha ei jätanud. Moskwa ümber oliwad sel ajal veel suured metsad, kus Baar noorel põl weli sagedaste jahi peäl oli käinud. Seäl walitses tema ühe kõige metslikuma koha wälja ja seadis enesele sinna eluaseme; — see oli kui päris murdja elajate pesa (ütleb Karamsin), kus ta kõige roppumalt elas ja kõige kurjemad teud wälja mõtles. See oli see kuulsaks saanud Aleksandrowi alew (Slobode). Sinna läks tema 300 kõige kõlwatumatega, kes tema ümber oliwad, ja alustas nendega üht waimuliku wenna seltsi, kelle ab taks wõi ülemaks ta isiennast tegi. Ühked, kullast hiil gawad ja Boobli nahaga ehitatud kastanid kateti musta munga riiete alla ja kalli kübarate asemel kanti mus tad mütsikesed. Joannist enesest tehtud kloostri seadus oli nõnda: Hommiku kellu neli läks Joann kella torni ja helistas hommiku palwele. Kes mitte kobe seal ei olnud, sai 8 päewaks wangi. Jumala teenistus kestis kurni kellu kuue ehk seitsmeni. Kõik selle aja laulis, luges ja palus Baar hoolega, ja lõi nii waljuste pea otsaga kõwa pörmandu pihta, et sagedaste werised wer med tema näo peäl näha oliwad. Kellu 8 ajal sai teine Jumala teenistus peetud. Kellu 10 aeg tuli wennaste söömaaeg. Kuna teised rohkeste kaetud laua ääres wiina, õlle, mõdu ja kõik suguste maijuste juures istusiwad, luges Joann püsti seistes ühe peatükki pühast kirjast ja pidas kõnesid ja andis õpetusi tõsise hinge õnnistuse üle. Selle peäle sõi tema üksi ja jagas, mis söökidest ja jookidest üle jäi, waestele. Selle söömaaja järele tallitas tema walitsuse asju, magas, ehk läks isi wangikodadesse õnnetuma wangide piinamist peält waatama. „See oli temale isäranis hea ja terwiseks,“ ütleb üks selleaegne kirjanik. „Teda

nähti niisuguse hirmsa waatemängu järele harilikult palju lahkema ja rahulisema tagasi tulewat. Tema ajas siis heameelega juttu ja tegi sagedaste nalja."

Sõhtul kellu 8 hakkas õhtune Sumala teenistus. Kellu 10 aeg läks tema oma magamise kambri ja lastis enesele kolmest pimedast mehest ennemuistfid juttust ette kõnelda, kuni ta magama uinus. Restöö ajal tõusis ta jälle üles ja läks kirikusse palwet tegema.

Nõnda arwas tema oma isitehtud kahetsuseelu läbi oma pattude tundmist ja hulka kaotada. Tähelepanemise väärt ja tema meeline on ka see, et tema seda silmakirja kahetsust sagedaste on rikkunud ja oma waimuliku tallituste ja palwete ajal, nagu isiaraliku sisseandmiste järele, kõige kõwemaid ja hirmsamaid käskusi wälja annud.

Nende nõnda nimetatud waimuliku tallituste kõrwas tallitas tema ka hoollega riigi seadmist ja asju, mis aga mitte rahwasse ei puutunud, waid üksnes teda ennast pidiwad warjama. Et Bojaaride jõudu ja wäge, keda ka ifka wäga kartis, maha wõiks murda, selle tarwis seadis tema ühe hulga alamast rahwast, kellel luba oli kõiksugu wägivaldse tegude ja riisumise peäle. See oli see ärawalitsetute hulk (Dprintschnina), ja nende hulkas weel üks selts, keda tema „ihuwahid" nimetati. Needsamad Dprintschniki ja Kromischniki („ärawalitsetud" ja „ihuwahid") tegiwad endid warfi kõige maade walitsejaks. Nad oliwad oma ülema walitseja tahtmise täitjad. Nende märgid oliwad nende olemise järele tähendawad küllalt, ja need oliwad: koera pea ja wiisakimp, — sel ajal kõrgede ja madalate juures enam kardetud, kui Roma teisrite timmutad.

Aga kui meie küsime: mis tegi siis rahwas? Mis ütles tema oma Baari tegemise peäle; niisuguste püha asjade teotuste ja äramõtlemata wägivalda tegude

peäle? — „Ta kannatas ja oli wait,“ ütleb Karamsin. Oliwad Joanni teud kül ärarääkimata hirmsad, siis oli rahwa kannatus weel seda suurem. Nad arwasiwad Joanni hirmsa walitsuse isäraliku Sumala nuhtluse olemad, kelle wastu ei tohi ülestõusta, ja wotas selle wiha alanemist palwega Sumala käest. Ta nimetas oma Zaari kül „hirmsaks,“ ilma et neile iial muud oletks meele tulnud, kui aga sõna kuulda. „Ühel niisugusel rahwal on üks ilmalõppemata wägi enese sees,“ ütleb ajalugude kirjutaja edasi. — „Ta kannab kõit, mis Sumalast kutsutud peamees tema peäle paneb, on tugew wälimiste waenlaste wastu ja ühemeeleline isileksis.“

Joann läks weel kaugemale. Ta ärritas rahwast meelega äralangmisele, sest et ta kahte korda krooni nende jalge ette maha pani. Esimesel korral laskis ta palju saanisi warandustega täis täita ja walmistas ennast lausu reisi peäle, aga kuhu? ei teatud mitte. Mõned arwasiwad Inglismaale, mõned jälle et oma paljude mõisade peäle pidi minema. Kõit paniwad seda imeks ja said rahutumaks. Seal ütles ta: „Teie ei ole minuga mitte rahul, sellepärast lähan ma kloostrisse; walitsege endile üht teist walitsejat.“ Ohmatus tuli kõitide peäle. Metropoliit hüüdis kõiki riigi rahwast palwele ja paastmisele ja läks isi suure hulga rahwaga Aleksandrowi Slobodisse põlwili paluma, et Zaar oma rahwast mitte ei peaks maha jätma. Rahwa püha isamaa ei wõinud Sumalast pühitsetud walgest Zaarist mitte lahutatud olla; rahutu meel oli pat; wastupanek kuri töö. — Haleda palumiste peäle jäi Joann weel, kus juures ta enesele weel suuremat wõimust ja luba wälja oli tinginud ja suure hulga linnast omaks isäranis omanduseks kinnitanud.

V. Herzog Magnus saab Liivimaa kuningaks tõstetud.

Sellesinatse aruldase inimesega sai Herzog Magnus, kes ühe jao Läänemere maade walitseja oli — kofku ja tuttawaks, mis meie jutustusele isäranis tähendaw on. See lugu oli nõnda:

Zaaririik oli jaowürstiriikide ärawõitmise läbi aeg ajalt suuremaks ja tähtsalt wägewamaks saanud. See oli aga üks kuiwa maa riik, kes ümberseiswa Giroopa meredega üksnes oma suurte jõgede läbi ühte puutus, kui põhjapoolist jäämerd wälja arwame, mis laewasõidule kõlbmata on. Mendefinaste jõgede suud oliwad aga wäljaspool tema piirisi ja sawad naabri walitsuste poolest kadepusega üle walwatud; sest sel ajal ei olnud mitte wõimalik, sõbralikku kauplemist ja läbikäiku pidada. Waenlik meel ja isikasu püüdmine oli igal pool ees. Sellepärast oli Wenemaa walitsejate järelejätmata püüdmine, enestele ilmakeelmata weeteed ja sellega kõige maailmaga ühendust saata. See oli üks hädaline tarwitatus. Joannil oli suur rõõm sellest, kui Inglismaa kuningas Eduard VI. kewadil 1553 kolm laewa otseani saatis, et nemad seält läbisõidu teed Ameerikasse pidiwad otsima. Üks neist laewadest kapteini Shängtsellori all oli nii õnnelik, et ta walges meres maale sai, seal, kus praegu Arhangel seisab. Teised oliwad mõlemad õnnetuma otsa saanud. Neist leiti pärast weel paljad rusud ja teise laewa-kapteini, nimega Wil-longhby, ühe mulla onni sees oma zeitungi kõrwas ära külmanud. Shängtsellori wõttis Joann suure rõõmuga wastu ja ühendas ennast Inglismaaga õige hoolega. Aga see raske ja aastas lühikest aega lahtine weetee läbi walge mere, wõis aga wäga wäha kasu saata. Sellepärast pööris Joann omad filmad jälle selle tee peäle,

mis tema wanaisa juba käima hakkanud, ja see oli: Läänemere maade võidu läbi mereteed enesele Läänemeres võita. Juba enne seda olivad Wenelased Nowgorodist ja Pihkwast Liwimaale tunginud ja jaolt eneste alla võitnud. Tartu linn oli juba aastal 1030 Wene würstist Jürjeist (Jaroslawist) asutatud; waewalt olivad Wenelased Narowa jõe suu enda kätte võitnud, siis asutasiwad nemad sinna ka Swangorodi kantsi. Kõigis neis ettevõtmistes oli neil põhjamaa walitsustega ja Saksa rüütlitega õerumist ja sõdimist. Ühed naabrid olivad teise naabri riigi kaswamise üle kadedad ja sest tuliwad lõpmata sõad. 1503 aastal oli Ordumeister Plettenbergil Pihkwa juures võidu läbi korda läinud, sõariistade rahu saada, mis oma pikendustega 50 aastat kestis. Pärast seda aega pööris Joann ennast kobe Liwimaa poole ja wõis võidu peäle julge olla, sest Wenema jõud oli kaswanud, kuna mõega wendade ordu jõud aasta aastalt kahanes. Peäle seda oli tema sõawägi õppinud ja hästi wäljaehitatud, kelle ees otjas hakkajad ja sõaga harjunud ülemad olivad, kes juba sagedaste Tatarlaste ja Littawitega olivad sõdinud.

Pärast rahuaja lõpetust saatis Joann 1557 aastal 45,000 meest Liwimaa piirile. Saksa ordumeister Willem Fürstenberg saatis warsti saadikud Moskwa, kes sõariistade rahuaja pikendust pidiwad paluma. Joann nõudis nende käest maksu, mis ta ütles mitu aastat juba wõlgu olemad. Fürstenbergi saadikud olivad ilma rahata tulnud. Kui Joann seda kuulis, lastis ta neid Baari-paleesse lõuna sөөmaajale kutsuda ja tühjad waagnad ette panna, ja saatis neid nõndasamuti kodu. Nende järele tuli talwel 1558 Wene vägi Liwimaa sisse, ja wõitis seda maad ilma vastauseta 200 wersta laiuti, Wastselinna, Kirepi, Marienburgi ja Tartu ümber. Liwimaa kaitsjad ja härrad olivad sel ajal, — kuida ajalugude kirjutaja Urndt kõneleb —

Tallinnas ühe ühe pulma pidu peäl, — ja üks niisugune pulm kestis sel ajal mitu nädalat. Üksi Tartu pidas tubliste vastu ja oli palju ümbertkaudu maa-rahvast oma müüride warju wõtnud. Uulitsed, turuplatsid ja kirikuaiad oliwad täis nälgawaid ja külma-waid inimest. Kümmetuhat inimest, — kuida wõibasse — kellel linnas enam ruumi ei leitud, oliwad walli kraawis. Tartust meeres Wene wägi kunni Tallinna ja Riiga, ja pööris siis rohke saagi ja palju wangidega üle Wene raja jälle tagasi. See oli paljalt üks katse-sõda, kellest Mordwiinid, Tscheremissid ja Tscherkeffid osa wõtsiwad, kes nüüd sest ajast ühte puhku riisumas käisiwad. Sel ajal müüdi üks mees ühe grimni (10 kopp. panku) ja üks naisterahwas wiie altüüni (koppika*) eest ära.

Joanni esimene wõit Liwimaa vastu oli tehtud. Wene sõdawägede eestwedaja, würst Mikael Glinsty pani isi oma lubaga sõa maksu nende maade peäle. Kui Baar seda teada sai, nuhtles tema neid kangeste ja lastis wäe käest riisutud saaki ära wõtta.

Nüüd sai sõariistade rahu tehtud, aga juba Lihawõtte aeg Narwas Saksa soldatide poolest jälle rikkunud. Seda lugu räägitakse nõnda wiisi: Runa Wene wägi nende wastuseiswas Swangorodis suurt Needit pühitses, hakkaswad saksa suuretüki mehed enne rahuaja lõppetust Wene kantsi lastma. Wenelased waatsiwad Lihawõtte pühade pärast rahulikult peält ja kuulutasiwad seda Baarile. See käskis pärast Lihawõtte niikohe Narwa peäle hakkata. Üks linnas lahti peäsnud tulekahju tuli waenliku sõameestele appi. Narwa linn oli wõidetud, uus wõit sõditud ja nüüd lainetas uueste wõitja wägi üle selle waese maa. Kaks-kümmend kant-

*) Üks Grimni oli wanal ajal 1 nael hõbedat, ja Altüün on üks Türgi kuld raha tükk, mis $\frac{1}{4}$ tunklatit maksis. Oli nüüd nende inimeste hind selle aru järele, — wõi nõnda, kui ülewel nimetatud? Wäljaanda.

stalewid langesiwad jaolt ilma möega hoobita Wene-
laste kätte. Ka Tartu linn pidi wapra wastupanemise
järel ennast allahheitma. Seal tundsiwad ordumeister
Fürstenberg ja tema abi Gotthard Kettler, et Liwimaa
niisuguse wäe wastu ennast mitte ei jõua pidada ja
otsiwad Poolaka käest abi. Poolakas lubas kül abi,
aga ei wõinud kedagi aidata.

Ilmaasjata paluti Saksa keisrilt abi, ilmaasjata
Taanlase ja Rootslase käest. Küütlid ja pappid lõikasiwad
nüüd oma lahklumiste ja waenu wilja, — ja rahwas
pidi nende pärast sõa ränkust tundma.

Weel oli lõunapoolne Liwimaa jagu Joanni wä-
gedest puutumata jäänud. Siis pööris ta ennast 1560
aastal Riia poole. Selle korraga saiwad kõik kantsid
Marienburgist kunni Riiga ära wõetud. Üksi Wõnnu
ja Riiga jäiwad puutumata. Ifigi Willandi orduloss,
keda ilma ärawõitmataks peeti, langes Saksa palgatud
soldatite äraandmise läbi, kellele ordumeister Fürsten-
berg ei jõudnud palka maksta — würst Kurbsky kätte,
ja wana ordumeister Fürstenberg wõeti wangi, keda
Moskwa wiidi ja wiimaks Ljubimi, Kostrooma maa-
konda saadeti. Dimmetigi pidas Joann teda auu sees;
— ta palkus temale koguni 1565 aastal walitjust üle
kõige Liwimaa, aga selle tingimisega, et Liwimaa
Wene ülema walitjuse alla pidi jääma. Fürstenberg ei
wõtnud seda pakkumist mitte wastu ja jäi parem sur-
mani wangi.

Kaks Liwimaa meest, Taube ja Kruse oliwad nii-
samuti Wene wangi sattunud, aga mõlemad Moskwas
hiljemalt, kui mõdu ja wiina tauba rentnikud, rikkaks
saanud. Peäleegi oliwad nemad endid Zaari mehest nii
armsaks mõistnud teha, et tema neid Bojaari (Baroni)
seisusesse tõstis ja nende nõuu kuulda wõttis. Need
andsiwad temale seda nõuu, et ta Liwimaad ühels isi-
tuningriigiks pidi tegema, ja kui ta selle maale omad
istäranis seadused jätaks, siis saaks ta hea meelega

ennast Wene ülema walitsuse alla heitma. Joann wöttis seda nõuu ja saatis neid sellepärast Kuuramaa Herzogi, ordumeistri Gotthard Kettleriga kaupa tegema. Kettler, kes ennast Poola poole oli lõõnud, ei wõtnud seda mitte wastu. Taube ja Kruse läksiwad nüüd Herzog Magnuse juure ja see, üks teadmata, kergemeeleline poisike, wöttis seda pakkutud krooni hea meelega wastu. Nõnda sai Liiwima ühe kuninga, kes aga iial seal walitsema ei saanud, waid aga mängiasjaks kawala Wene Zaari käes oli. Tema läks nüüd warssi Moskwa ja sai Mai kuus 1570 aastal hulga teenritega ja 200 hobusega senna. Zaar wöttis teda isiaranis armulikult wastu, pidas tema auuks wõeraspidusi ja tegi temaga seda kaupa, et Magnus Liiwimaa kuninga nime all Zaari ülema warju alla heidab ja ligemaks ühenduseks tema onu tütre Gihweemia, — kelle isa, würst Wladimir, ära oli tapetud — omale abikaasaks wõtab. Selle wastu lubas Zaar, kuidas selleaegse kauba kirjas seisab, — „teda auustada ja kaitsta ja ainja õnsakstegema Jumala sõna juure jätta; auusa Sassa wiiside ja kombedega kohut ja õigust pidada lasta, ja Rooma keiserliku Majestäti kui ka kõige kuurwürstide ja würstide ja kõige kristliku Sassa walitsejatega rahuarmastuses hoida, — ka kõige esmalt wiis tündert kulda kaasarahaks ja wiimaks kõik mis ta himmustab, temale õige warsti anda.“

Riiklus sai aga ühe parema aja peäle edasi lükkatud.

Nõnda nägi Herzog Magnus ennast nüüd Liiwimaa kuningaks tõstetud olemad, — pidi aga oma kuningriiki enesele isi esite wõitma ja see oli see kõige raskem punkt; sest tema ei olnud mitte selle tarwis mees. Joann andis temale küll 25,000 meest wäge, keslega tema Rootslasi Gestimalt pidi wälja ajama, aga see ei tahtnud mitte korda minna. Magnus läks selle wäega ja ka oma meestega 25 Augustil 1570 Tallinna alla ja kuulutas Tallinna ja kõige Gestimaa rahwale Zaari

armu ja uut rahuliku ja õnneliku aega. Tallinlased võtsivad aga kätte ja õpetasivad veel teda, kui nad temale ütelda lastsid, et nemad Wene Zaari kavalust palju paremine tundvad kui tema, ja ei võida seda iial uskuda. Magnus olewat isi sandiste juhtunud, sest et ta alles ilma asjust teadmata ja noor olla; sellepärast ärgu lastu ta ennast isigi mitte petta.

Selle vastuse peäle hakkas maa riisumine ja Tallinna kinnipanek. Linna ei võinud aga ei sõariistade väega ega näljaga ära võita, sest sõariistade vastu olivad Tallinlased tubliste ehitatud ja nälja eest kaitstes neid Rootsi laewade hulk, kes neile elu üllespidamist sisse wedasivad. Kahetsa kuu pärast, kelle aja sees Wene vägi haiguste ja Tallinlaste julge peäletungimiste läbi palju oli kaotanud, pidi Tallinna kinnipanek lõpetatama. Wenelased põletasivad oma laagri ära; olivad aga selle wahel 2000 koormat saaki ja suure hulga wangisi Moskwa saatnud. Oma talwforterit võtsivad nemad hommiku Liivimaal; — Magnus jäi oma Sassa meestega Põltsamale, keda Zaar temale tema tulewase kuningriigi pandiks oli annud. See oli just Magnuse esimene ja ka wiimne suurem ettevõtte. Kõik katsus tema ka kord Paide peäle tormi joosta, aga ka seegi läks koguniste tühja. Tema ei võinud nende Wene sõarahwaga midagi teha. Sõnatuulmine ja walitsus kadus hoopis ära ja ta pidi peält vaatama, kuidas nemad tema käest laiali läksivad. Tema isigi ei võinud enam julge olla. Sellepärast põgenes ta Kuresaare, keda tema aastal 1563 linnaks oli tõstnud.

Zaar sai nende raisku läinud hakkatuste üle pahaseks, mõistis aga oma pahandust warjata, et tema hakkatud ühenduisi Magnusega niipea ei tahtnud lõpetada; sest see näis temale Liivima püüdmiseks ometi edendam olewat. Ta kirjutas Magnusele veel peälegi, kui Magnuse pruut Gihweemia ära oli surnud, et ta

oma õnnetu käekäitu mitte nõnda väga südamesse ei peaks võtma, vaid nüüd oma ära surnud pruudi noorema õe Mariega abielusse heitma, kellele ta sedasama kaasaraha ligi anda lubas, kui ta, et ta temale Gesti- maad isi kätte võita tahtis.

Magnus võttis neid pakkumisi tänuga vastu. Enne kui Baar aga midagi Magnusele omast töotustest võis täita, läks üks hirmus sõda Tauria khani poolt Wene- maa vastu põlema. Moskwa linn sai Tartaridest ära võidetud ja tuhaks tehtud; peäle lõpmata suure saagi wiisivad waenlased enam kui 100,000 wangi üle raja ära. Waewalt oli aga see häda mööda, kui Baar juba jälle tõelikult Liwimaa võitmise peäle mõtles. Kõige enne tahtis ta aga tuulemeelelist kuningast Magnust tundma õppida. Ta saatis saadikuid Kuresaare ja ah- waldas teda aupalliku näo all Nowgorodi tulema; om- meti aga, et teda kui wangi enese juures pidada. Nowgorodis oli Baar oma kabe poja, Joanni ja We- doriga 80,000 hästi wäljaehitatud mehega walmis, kes kõigest sest laiaast riigist oliwad kokku võetud. Kui Magnus juba oli tulnud, minti Jõulu ajal 1572 Gestimaale. Kui nad sinna saiwad, paniwad nemad väga imeks, kui nägiwad, et kõlise wastupanemise asemel igal pool suured pidud, mängu ja tantsu leida oli. Seda kergem oli siis wene wägedel, endiste aas- tade mängu edasi pidada. Maa sai puhtaks riisutud, ja kes mitte ei põgenend ehk mõega all ei langend, saiwad wangi wiisi üle piiri ära wiidud, ja sel korral seda julgemalt, et Baar isi selle tarwis kasku oli an- nud. Tema tahtis hirmu läbi võita, leidis aga om- meti Paides kõwat wastauft. Sinna oliwad endid mõni 50 Rootslast peitnud ja ülepea ja kaela kodani- kusi ja maa mehi sõvariistadega ehitanud. Baar kihutas kõik oma wäge selle kallale, et see kindlus pidi võetud saama. Wiimaks sai ta ommeti tormiga võetud aga see wõit maksis Wenelastele palju mehi ja palju aega ja

weel Baari armsama sõbra Maljuta Skuratom Bjelsty elu. Wangidele ei antud mitte armu.

Selle wõidu järel pööris Joann Nowgorodi tagast ja pidas suure toredusega Magnuse pulmi noore würstina Maria Wladimirnownaga; sõi ja pidas lusti oma — kuidas ta isi ütles — „armsa Saksa wõerastega,“ seadis isi tantsusi ja laulis munkadega waimuliku laulusi, ehk kuidas Kelchi kroonika selgemalt ütleb, usu tunnistust. Magnus lootis — nõnda meelitatud ja auustatud — ennast juba kuningana olewat, ja arwas nüüd, et Baar temale peäle lubatud rohke kaasawara, kõik need linnad saab andma, mis Liivi- ja Gestimaal Wenelaste käes olivad. Wiie tündri kulla asemel saadeti temale aga mõned kastid riiete ja pesuga, ja ka noore kuningana ehte asjad, ja linnade asemel sai ta mõned häwitatud kantsid ja Karksi alewi. Kui ta nüüd ära lahkus ja kodu poole läks, saatis Baar temale weel järgmise kirja järele: „Kuningas Magnus! Ole oma abikaasaga nüüd sellega rahul, mis teile juba on antud. Ma tahtsin nüüd juba teiste Liiwimaa linnade walitsust sinu kätte, ja ka rohkestes kulda kaasarahaiks anda, aga Taube ja Kruse walskus, kellele meie oma armu rohkestes oleme lastnud osaks saada, on mulle meele tulnud. Sina oled küll üks kuningana poeg ja ma wõin sellepärast sind enam uskuda, kui alamaid teenrid, aga sina ei ole ommeti ka muud, kui inimene. Tahad sa meitest ära langeda, siis wõiks sa minu kullaga enesele wäge palgata ja meie waenlastega ühte nõuusse heita, ja meie peaksite siis Liiwimaad uueste oma werrega endile ostma. Teeni esite kindla läbikatsutud truusfega enesele meie armu.“

Magnus läks nüüd kurwa südamega Karksisse ja seält Põltsamale, kuhu meie teda oma noore abikaasaga oma juttu hakkatuses paremaid päewi jättsime ootma. Tema pidi sellega rahul olema ja dieti kitsalt elama. Tema wend, Taani kuningas Wridrik, kirjutab selle üle

19. Detsembril 1573 Meissenburgi Herzogile nõnda: „Zaar ei ole Magnusega sugugi rahul, sest et tema nende maade sissetulikut ja maksud, keda temale ja ta abikaasale ülespidamiseks antud, fergel meelel raiskawad ja et ta oma abikaasa kallid riided, keda ta ligi too- nud, ilma kartmata Saksa wiisi lastwad ümber teha— ja teda nendega õige-usu kirikus käia. Tema abikaasa on üksna kui laps, keda tema õunade ja suhkruga rahule meelitab. Ülepea on neil suur waesus, et nad wae- walt kolm rooga ja wahest aga ühe ainsa lauale wõi- wad panna.“

VI. Uus Siiwimaa häwitus.

Riisuguses olekus leidmise meie kuningast Magnust oma juttu hakkatuses, mis ta pärastli palju paremaks ei läinud. Tema oli ja jäi, kuidagi Rootslased teda nimetasiwad, üks õuna kuningas. Üks wana aja ku- ningas Lear*) wõis enesest kiita, et temast „igaiüks toll üks kuningas olemat,“ aga Magnuse sees ei olnud mitte „ühte tolli,“ mis teda kuningaks oleks tembeldanud. Mitte ühegil tema hakkatusel ja tegudel ei olnud kuningliku nägu. Tema tahtis küll hea meelega kuningas olla, aga tema ei teinud midagi, mis selle wäärt oleks olnud. Ta nõnda jäi tema unustatud ja põlatud neil aegul, millal üks tõsine ja kindel mehe meel ja tegu wäga häda pärast tarwis oliwad.

Siiwimaal läks sõda ruttu edasi. Wenelased häwi- tasiwad ja rikkusiwad uueste Taliinna ümber, wõtsiwad kõwa wastupaneku järel Bernu linna, kus nemad 7000 meest kaotasiwad, ja wõtsiwad eneste alla weel Helme,

*) Üks Inglise kuningas wanast pagana ajast, kellest kuulub laulja Shakespeare omas näitemängu tükkis „Kuningas Lear“ isäranis kõneleb. Wäljaandja.

Ergmäe, Ruhja, Lihula, Loode, Wigala ja wiimaks 12. Webruaril 1576 kindla Hapsalu lossi, kus parajaste üks lustilik pidu oli, kui Baari sõamehed sinna alla jõudsiwad, nõnda et üks nendest olewat ütelnud: „Kui meie, Wenelased, ühe niisuguse kantsi waenlase kätte eluga oleksime ära annud, mis oleks siis Baar selle peäle ütelnud? mis oleks meie palk siis olnud? ja niisuguse ristiinimesele meie siis weel oleksime wõinud julgeste silma waadata? — Teie pühitsete omas pidudes enda häbi?“

Nii sügawasse oli sel ajal selle maa sõalik auu langenud. Oli see siis ime, kui häwitused ja selle järel nalg ja häda walitsestiwad? Üks ajakirjutaja kõneleb, et uhke Rõngu kantsi proua von Tödwen, kes ikka mürtlikus uhkuses ja rikkuses elanud, sel ajal niisuguses waesuses olewat ärasurnud, et temal mitte üht palakat ei olemad järele jäänud, kelle sisse tema surnukeha oleks wõinud katta.

Weel ei olnud Liwimaa häda kõige kõrgemasse tõusnud. Weel oli kohtasti maa sees, kuhu waenlane weel ei olnud jõudnud; weel seisiwad Liwimaa südamel mitmed uhked kantsid puutumata. Kõige libedamat häda karikat pidi 1577 aasta selle õnnetuma maa üle wälja walama.

Gesminew sügise oma hirmsa tormidega ja talwe selle järel lõpmata palju lume ja aruldase kange kül-maga oliwad rahwa silmas pahad eesmärgid. Rewadil nähti mererannad purustatud laewade rusudega täidetud olewat ja lained tõiwad ühte puhku õnnetumate surnukehasid kaldale. Sel ajal tuliwad 50,000 Wenelast Nowgorodist wälja Tallinna alla. Wana sõamees Swann Sheremetjew oli nende ülem käsjuandja. Tema oli Baarile lubanud, et tema Tallinnat, mis tubli wastupaneku läbi juba üksford Baari wiha alt pääsnud, kas ärawõita ehk oma pead seälsamas igaweste maha panna. Linn wotas ilmaasjata mehi ja moonu

üle mere. Laewad, kes seda pidivad tooma, olivad jaolt
 guffa läinud ja jaolt tormidest sunnitud, teistes sada-
 mates warju otsima. Kõik olivad ootuses ja kartuses.
 Seal tuli Wene wägi palju raske suuretükiwega Tal-
 linna alla ja alustas oma laagerdamist hirmsa suure-
 tüki lastmisega, mis kuus nädalat kestis. Kirikud ja
 majad läksiwad põlema. Linna rahwas olivad ööd
 ja päewad ühtepuhku tulb kustutamas, wastu sõdimas,
 Wenelaste peäle wälja tükkimas ja oma kindlusi paran-
 damas. Waenlasega tuliwad aga nälg ja haigused ka ühes.
 Siiski pani linn wapraste wastu ja nende järelejät-
 mata wastupanef sai wõitu. Ka Wene sõameeste hul-
 gas hakkasiwad haigused möllama ja puudus kätte tule-
 ma, nõnda et nende hull kokku sulas; kui wiimaks
 nende peamees ühe waenliku suuretüki kuuli läbi, 13.
 Märtsil 1577 oma pea maha pani, *) siis pidi laager-
 dus lõpetatud saama. Tallinlased rõõmustasiwad ja
 maa wõis jälle hingata.

See wõit andis Wenemaa wastastele uut julgust.
 Rootslased ja Sakslased tungisiwad Wenelastest wõide-
 tud maa jagudesse; isigi Gesti talupojad Johann Schen-
 kenbergi all — keda Gesti Hannibaliks kutsuti — wõt-
 siwad Wenelasi ja nende al maade rahwast wangi, ja
 ulatasiwad seega kunni Tartuni. Waide ja Bernu sai-

*) Oli Scheremetjew see, kellest Tallinna rahwas praegu
 järeleisawat juttu räägivad: „Kui Wene wägi juba mitu aega
 Tallinna all oli seisnud ja sõdinud, siis olivad linna rahwas
 Wene ülema teenrid meelitanud, et need oma ülemat kabe
 tüünlä tule wabele olewat õhtul sõõma pannud, kuhu linnast
 olewat suuretüki sibiitud ja ülem maha lastud. Selle peäle
 olewat Wene wägi Tallinna alt ära läinud. See koht olewat
 Tartu tee ääres Kiwisamba kõrtsi ligi olnud, kus üks wäike
 jõgi Ulemiste järwe jookseb, selle peäl üks kiwisild on; selle
 kiwisilla otsas on üks kiwi sammus ja selle otsas üks pikk raud
 kiwi, kuhu peäle üks rist raijutud. See olewat weel selle mä-
 lestuse märk. — Niisamati räägitakse, et Kolowere mõisas ka
 üks Poola ülem nõnda maha lastud. Wäljaandja.“

wad jälle tagasi wõidetud. See kihutas Baari wihale ja kättemaksmisele. Tema wiha oli nii kange, kui seda iial enne ei olnud nähtud. Tema isi tuli oma mõlemate ppegadega Nowgorodi ja kogus seal ja Pihkwa ümber kõige oma suure riigi wäge kokku, kül hommitu, lõuna ja põhja poolt. Kaspia merest kurni Walge mereni tuliwad ristiniimesed ja Muhameedlased, würstid, Atamannid ja Bojaarid ilmpõhjatu hulka des kokku. Wenemaa ei olnud weel iial nii wägewat ja suurt wäge näinud. Arwati et nüüd Tallinna peäle pidi minema; aga Baar ei tahtnud mitte paljalt ühte linna, waid kõit seda maad Düüna jõe ja Botni mere wahel ära wõita. See oli temal üks walitsejate maa ja nimetas ennast juba Liwimaa walitsejaks. Temal oli ka jaolt õigus, sest need mitmesugused walitsused, mis Rootslane, Poolakas, linnad ja rüütliid endil arwasiwad olema, oliwad ilma wäeta ja jõuta.

Suuni kuul kutsus tema kuninga Magnuse ennese juure. Magnus tuli paha südametunnistusega, sest tema oli Kuuramaa Herzogi Gotthard Kettleriga ja uue Poola kuninga Stehwan Batooriga ühte nõusse heitnud. Joann oli selle sees meister, kui ta oma südast teise eest tahtis peita. Tema näitas, nagu ei teaks tema Magnuse ümberajust midagi, wõttis teda sõbralikult wastu ja laskis teda selle käsuga minna, et ta oma Saksa sõameestega, kes Baaril ikka tülikis oliwad, Wõnnu linna pidi seisma jääma ja seda hoidma. Isi langes tema 25. Julil lõunapoolse Liwimaa sisse, Poolakate suureks hirmuks, kes endid Wenemaaga ikka rahu sees arwasiwad olewat. Selle läbi tõmbas tema aga hiljemalt sõda Stehwan Batooriga enese kaela, mis temale nii wäga kahjulikuks sai. Poola Wojewode Rhodkowitzh põgenes, — ja mõne päewaga wõttis Baar ilma mõega hoobita Marienhauseni, Lutseni, Kosite, Dünaburgi, Kreuz-

burgi ja Laudooni enese alla. Laudooni loss sai maa-
 taja tehtud, ja teiste kantsidesse pandi Bene wägi.
 Seswenegi loss ei tahtnud ennast hea meelega alla heita.
 Üks Bojaari Taube wend, keda meie enne Baari ligi-
 dal oleme tundma õpinud, oli lossi ülem. Seal
 tuli Baar isi, wõitis linna ära ja põletas puhtaks ja
 laskis kantsi suuretüfidega lasta, funni müürid ma-
 ha langesiwad ja wägi ennast 21. Augustil 1577 tema
 kätte andis. Selle peäle heitsiwad endid Berfooni ja
 Kallisenau lossid ilma wastu panemata alla ja rahwas
 sai luba, wabalt kõige naiste ja lastega Kuuramaale
 ära minna.

Kui kuningas Magnus Baari õnneliku edasimine-
 kut nägi, tõusiwad uued plaanid tema peas, misga ta
 isi oma walitsust laiendada tahtis, ja keda ta aga
 wäga rumalal wiisil täita püüdis. Ta saatis ühe
 kuulutuse Liivlastele, kus wõldi: „Tahate teie oma elu,
 priiust ja warandust peästa, siis koguge endid minu
 ümber, ehk teie saate muidu mõõka oma kaelade peäl
 ja Wenelaste ahelaid oma kätte ümber nägema.“ Need
 sõnad leidsiwad ruumi; selle läbi arwati Baari wiha
 eest peäswad, kui Magnuse poole hoiti, ja oliwad wal-
 mis, keda eneste kuningaks tunnistama. Kokenhusi,
 Msheradi, Lennewadi ja teised lossid tegiwad hea mee-
 lega omad wärawad temale lahti. Wiimaks ka Wönnu
 ja Wolmar. Magnus oli seda oma peaga, ilma Baari
 teadmata teinud ja nõudis nüüd, et Bene wägi neid
 uusi, tema alla heidetud maid ei pidand puutuma.
 Sinna juure tahtis tema ka Tartu linna arwata. Kui
 Baar seda kuulis, ehmatas ta isteneses Magnuse har-
 jumata julguse üle ja arwas poolteed öiete, et wõeraste
 nõu ja abi seal taga oli. Ta langes warsti ühe jao
 wäega Kokenhuseni peäle, wõttis ferge waewaga linna
 ja lossi ära ja laskis rahwast pärisorjaks ära müüa.
 Magnus kirjutas temaga järgmise kirja: „Meie Basalli, ku-
 ninga Magnusele. Mina olen sind selle heateo ja soowiga

Pihkwaſt lahti laſtnud, et ſa ükſi Wönnu pidid jääma, aga ſa tahad weel enam, ſa tahad kõi! Tea, et ma mitte ſinuſt kangel ei ole ja ſulle kergeſte kätte wõin maſta. Sa pead ehk sõna kuulma, ehk, kui ſa nende linnadega rahul ei ole, mis ma ſulle olen annud, ſiis mine üle mere oma maale tagaſi. Ma wõiks ſind ka Kaasani ſaata. Liiwimaad jõuan ma juba ilma ſinu abita tühjendada.“

Selle peäle ſaatis Joann wähämaid wäe jaguſid Aſcheradi, Lennewadi, Liſſeni ja Pehalgi, ja iſi puhkaſ tema kaſ päewa Kokenhuſenis.

Kokenhuſeniſt pööras Saar Erlaa poole, wöttis loſſi ära ja laſkis loſſi ja alewī rahwaſt, et nad en- did mitte lohe alla ei heitnud, wangi wiſil ära wiia; nende seas oli ka Sigismund Sekler. Tema tee läks nüüd ſiit Wönnu poole.

VII. Wönnu ärawõitmine.

Weel oli Wönnu, ſee wana ordumeiſtrite aſupaik Liiwimaa keſkel oma uhke kantsiga puutumata jäänud. Siia poole pööris Saar nüüd omad ſilmad. Eigemat aſja ſelle tarwis andſiwad temale kuningas Magnus ja Wönnulaſed iſi. Magnus oli, kuidagi ülemal juba wöldut, Kokenhuſeniſt Liiwlaſtele ühe kuulutuse ſaatanud, kuſ ſees tema neid kaskis, Poola ikket maha rappu- tada ja tema poole hoida, kui nad Baari wiha alt tahawad peäſeda. See wöttis Wönnu rahwa hullaſ tuld. Nemad oliwad üsna waſtu meelt Poolaſa poole hoidnud, et kül Poola kuningas Sigismund Auguſt neile juba 1561 ühe iſtäralise kaitſelirja ja mitmeſugu- ſed õigused oli annud. Nimetatud õigused ei ſaanud aga mitte nende kätte, ſeſt et Poola wolipidajad, kui poliitlikud ordumeiſterliku õiguste pärijad, täieſte eneſte õigusi pruukſiwad. Nemad trooniſiwad loſſis, walitſeſi- wad ſiit maad, ajaſiwad ka ſiin, kui oma iſamaal,

oma jonni ja panivad üksnes Poolakaid ammetisse, mis palju rahutumast meelt tegi. Peäle seda kiusasidwad katoliki waimulikud protestantlasti taga, et neil kül kirja ja pitsariga juba 1524 aastast saadil priius ja luba oli, oma usutunnistuse järele Jumala sõna kuulutada. Nõnda lahkus Wõnnu Poolakatest, kes endid ilma sellest isigi enam ei tunnud julged olewat, ja wõttis kuningast Magnust oma müüride wahela wastu. Saksa palgalised täitsiwad kantsi ja kaua aja järele oli linnas ja kantsis üks meel, aga ka üks ses kartuses, et asjad selle wiisiga mitte kaua ei wõi kesta. See sinane kartus sundis Magnust kui ka linna wanemaid Poolakaga uueste salaja kaupa tegema. Seal böldi, et filmapilgune häda neid sundinud Poolakatest lahkuma; kui häda mööda, siis tahta nemad endid jälle Poola poole hoida. Saar sai aga kõigist neist asjust teadust ja tuli suure wihaga nende peäle. Erlaa kants pidas teda weel mõne aja kinni, sest et ta ennast mitte koha alla ei heitnud; muidu oleks ta weel waremine Wõnnu peäle tormanud.

Selle wahel tormas jälle üks teine sõawäe hulk endise hertspiiskopliku Bebalg-Drisaare lossi peäle, kus wistist Poolakate wägi sees oli. Wenelased tegiwad armata wersta kaugusele, praeguse kiriku ligidale ühe mäekirgu peäle ümmarguse kantsi ülesse ja lasksiwad suuretükidega pöhhapoolist ringmüüri niikaua kui ta maha langes. Ülesleitud kuulidest, mis wistist sest ajast on, wõib selleaegse suuretüvide suurust armata. Need oliwad kahelümne naelased, ja muialt wälja kaewetud suuretüvide järel armata, jämedast walatud rauast tehtud. Saagerduse otsus ei wõinud mitte kahtlane olla. Kindlus langes Wenelaste kätte.

Kõige tähtsam töö oli sel ajal ühe kolmandama Wene wäe jao käes, kes enamiste kõil Moskwa lütid ja suuretüki mehed oliwad. Need pidiwad Saari armsama sõbra, würst Bjelsky juhatusel all Wolmeri sisse wõtma, teda

ühels neist kõige tähtsamaist kindlustest peeti. Siin walitses Georg Wille, üks kuningast Magnusest auustatud peamees, Saksa sõamehi. Wille oli alles lühikese aja eest Poolakate peäle tormamise läbi ennast selle koha peremeheks teinud ja seal juures Poola käsundajat, würst Polbuenstyt ja Poola mehi wangi wõtnud. Et ennast neist tülitawaist wõerastest lahti teha, pruukis ta rutuste seda aega, kus teed weel lahti oliwad ja saatis wangid kõige oma eestwedajaga ja kõige riisutud warandustega Wõnnu, kuninga Magnuse juure. Sinna põgenesiwad kõigest ümberkaudsest maast kõik auusamad perrekonnad naiste ja lastega, raha ja warandustega, nõnda et Wõnnu ülearu täidetud sai.

Bjelsky jõudis Wolmeri alla ja nõudis, et teda pidi linna ja kantsi sisse lastama. Wille ei wõtnud tema nõudmist vastu, üteldes, et temal oma kuninga käest selle tarwis kedagi käsku ei olemat, kes seda kantsi Poolakate käest möegaga ära wõtnud. Ja selle julge sõna peäle tuliwad weel ettewalmistused, kust arwata wõis, et Wille poolt ka wastupanek pidi olema. Aga kui Wenelased endid tormijooksu peäle walmistasiwad, kadus Wille julgus. Tema andis ennast kõige oma meestega wangi. Sellega oli tema üksnes oma wastase wiha kihutanud, kes nüüd kõige esite sõameeste peäle tuli ja siis õnnetuma linnale üht hirmust otsa tegi. Linn sai ära riisutud ja põlema pistetud; ülemad ja auusamad saiwad teiste wangide juure Wõnnu weetud.

Zaar waatas aga edasimineku peäle, auustas Bjelskyt oma isäraliku rahuloleku tunnistuseks kuld kaela kettiga ja jagas alamate käsundajatele kuld aurahastid. Peäle selle läks see wäehulk oma saagiga, mis wäga suur olewat olnud, Wõnnu ära, kus nemad endid peawäega pidiwad ühendama.

Wäristuse ja wabifemisega oodati, millal häda

stin eht seal kaela pidi tulema. Metsadesse põgene-
mine ei võinud ka mitte aidata, sest need kerged ratsa
Astaatlased olivad otse kui päris jahikoerad. Nende eest
ei võinud mitte ükski peidunurk kergeste warjule jääda,
kuhu inimesed endid eht oma warandust peitsiwad.
Kõige julgemine hoidsiwad nad endid kindla müüride
ja luffude taga. Sellepärast olivad linnad ringmüü-
ride ja kindla wärawatega ehitatud.

Ka Wõnnu linnal oli niisugune müür ja omad
kindlad wärawad, kelle ülejäänused weelgi näha on.
Linna ülem wari oli aga uhke rüütli kants, kelle na-
jale linn ennast toetas. Temal oli oma isade ajast
kõik, mis ühe kindla ja julge wastupanekule tarwis
oli, — aga üks asi puudus, ja sellega puudus kõik,
— see oli: üks tugew käsi, tark pea ja mehine süda
nende eestwedaja sees. Kui Oldenbofum ühe peotäie
südamiku meestega Paide lagunud müüride peäl ühe
terwe wäele wastu wõis panna, nõnda et ta waen-
laste käest auu tunnistuse enesele sundis, kui palju
enam oleks võinud Wõnnu kants Baarile wastu pi-
dada. Aga Magnus olnud mitte Oldenbofum, ja
sellepärast läks Wõnnu hukka. Temal puudus kõik,
mis raske ajal ühel eestwedajal peab olema: plaan,
tarkus, julgus ja teujõud. Ta lastis minna, kuidas ta
läks, ja nõdrastas ka teiste teujõudu sellega.

Seda tundsiwad juba Wõnnu rahwas enne ära.
Neil ei olnud kedagi usaldust ja nägiwad paha wii-
mist otša juba ette. Sellepärast pidasiwad nemad isi-
keskis nõuu, kuidas nemad Baari eneste poole wõisi-
wad meelitada, ennegu waenus peäle hakkas. Nemad
teadsiwad, et Baar kalli kingituste wastu mitte tuim
ei ole. Nende naesed kandsiwad sellepärast kõik ehted
kõlku, mis neil kullast ja hõbedast oli, kui: käe-
ehted, sõrmused ja kõrwarõngad, ja mehed ohwerdasiwad mõne
kalli asja oma isade ajast. Nende kingitustega läksi-
wad Baarile wastu, saiwad ette lastud ja armulikult

wastu wõdetud. Ringitus wõeti küll wastu, aga selle-
gipärast ei muutnud Baari meel ennast mitte. Oli
tema ehk filmapilgul armulifem, siis pööriswad ettetule-
wad asjad teda jälle kergeste ümber.

Kartuse ja lootuse all tuli wiimaks see kardetud
päew kätte. 31. Augustil 1577 oli kõik see kõrge la-
gebus Wõnnu ees Pebalgi - Erlaa poolt Joanni sõa-
rahwaga täidetud. Joanni kiriku tornist ja ka lossi
peält nähti nende laagert ja ükssteisest läbikäimisi suure
kauguseni. Joann oli ist wäe juures, ja see tegi tema
wägesid tugewaks; sest nemad täitsiwad ühte tahtmist,
ja oma kardetud Baari kasku.

Mitu päewa läksiwad mööda ja Baar ei teinud
weel mitte waenlast. Ta tahtis näha, misjuguise seltsi
poole Magnus pidi heitma. Selle wabel seadis tema
oma wäe jagusid ja kergitas ennast kõige enne omast
koormast, mis need palju wangisid ja suur riisu-
tud saak wäele tegiwad. Ta andis kasku, et kõik
wangid, mehed, naised ja lapsed Nowgorodi ja Moskwa
pidiwad ära wiidud saama. Seal tõusis suur kurbdus
ja hädakaebdus, sest palju wangide ligemad sugula-
sed oliwad linnas ja kantsis. Weel ükskord tahtsi-
wad nad neid näha ja neid Sumalaga jätta. Seda
lubati neile. Uraminejaid lubati Wene wahi all luf-
kutatud linna wärawa juure astuda. Sinna taha
kogusiwad endid siis nende sugulased ja omaksed linnast
ja kantsist. Kaebduse ja tröösti sõnad, nutt ja ulu-
mine tungisiwad nüüd kergeste ükssteise kätte lahutaja
wärawa taha. Aga ommeti taheti enam, kui seda;
heameelega oleksiwad nemad ükssteist oma südame wastu
waotand, ja oma soja osawõttet kää ja suuga kinni-
tanud. Siiski oliwad nad rõõmsad, kui nad ommeti
wärawa alt Maa peält igaweseks lahkumiseks ükssteisele
kät wõisiwad anda, ilma et ükssteist filmaga nägiwad.
„See oli küll üks hale lahkumine olnud,“ ütleb Hen-
ning, „isäranis abielu rahwa wahel, kellel omad arm-

jad lapsed olnud ja nüüd mitte ei teadnud, kuhu nad
surnud eht ära põgenenud olivad; seda võib igalüks truu
abielu paar isienese juures kergeste mõista."

Wõnnu rahwas kõikusiwad kartuse ja lootuse wahel.

Zaar ootis oma onu tütre meest Magnust enese
ette tulema. Kui see mitte ei sündinud, saatis tema
kindlat käsku lossi, et Magnus nii koge tema ette pidi
tulema. Magnus aga wiivitas ja tegi seda wiimaks
poolikult, sest et ta ennast saadikute läbi wabandada
lastis. Saadikud olivad kaks Viimimaa mõisniku
Kristohwer Kurfel ja Fromhold Plettenberg, kellega
arusaamata wiisil Poola wangistatud würst Polubensky
ka ühes läks. Sellega kihutas Magnus weel enam
tuld enese wastu põlema; sest Polubensky oli kõige
esimene töö, et tema Zaarile kuninga Magnuse kaup-
lemisi Poola kuninga Stehwan Batooriga ära rääkis,
mis läbi tema truudesemurd kunni kõige uuema ajani
awalikuks sai. Joann wõttis Poolaka teaduse sõbra-
likult wastu, aga Salka saadikud said kurjaste wastu
wõetud ja uue käsuga lossi tagasi saadetud, et kuningas
isi niikoge Zaari juure wälja pidi tulema. Magnus
wärises, tema ei tohtinud enam sõnakuulmata olla ja
pidi ommeti paha südametunnistusega ette astuma.
Wiimaks läks tema ja pidi praegu 25 ratsa seltsime-
hega lahtisest linna wärawast wälja minema, kui kaks
Wene wäe ülemad tema juure astusiwad ja nõudsiwad,
et nemad linna sisse pidiwad lastama. Magnus ei taht-
nud ennast ka mitte sõbruseta näidata ja käskis üht
ligiolenwat linna kohtuliiget wärawat lahti hoida. See
tõi weel Bürgermeisteri käest luba ja nüüd woolas Wene
wägi sisse. See oli Wõnnule õnnetuseks. Wene wäe
ülemate würst Goliizini ja Soltikowile peab kiituseks
tunnistama, et nemad linna priimeelelisest äraandmisest
täieste mõistsiwad lugu pidada. Nemad andsiwad
käsku, et rahwa ja nende waranduse külgi mitte ei to-
hitud puutuda ja seädsiwad wahid nende kaitsmiseks

wälja. Aga see pidi ommeti teistti minema. Kui nad wiimaks kantsi finni rammitud wärawate alla tuliwad, ei lastud neid mitte sisse. Rahulikuiist töotustest mindi ähwardustesse ja wiimaks waenlusesse. Mõlemilt poolt langesiwad püssi kuulid ja mitmed ülemad ohwitserid ja würst Soltikow isi saiwad haawatud. See pani Baari wiha põlema.

Selsamal filmapilgul tuui kuningas Magnus oma seltsiga selle hirmsa kohtu juure. Kui ta Baari nägi, astus ta oma seltsiga hobuste seljast maha, langesiwad põlwele peäle ja palusiwad armu. Baar ja tema wanim poeg Joann astusiwad ka oma seltsiga hobuste seljast maha ja nüüd tuli üks wäga täre tõrelemine. „Sina rumal,“ hüüdis Baar, „sina julged oma lubaga Liwimaa krooni enesele püüda. Sina joosit ja kerjaskas! Mina olen sind oma sugukonna sekka üles wõtnud, oma armsa õetütre sulle naeseks annud; ma olen sulle riided ja kingad annud, raha ja linnad kinkinud, ja sina äraandja tahad Poola teenriks saada. Sumal on sind minu kätte annud; sa pead õiguse ohwriks saama ja mine oma tühjusesse tagasi.“ — Selle wihajoone järel sai Baar rahulisemaks ja käs kis kuningast üles tõusta; sest — ütles ta — tema olemat ommeti ühe suure härra laps, ja käs kis temale ja ta seltsimeestele nende käest ära wõetud mõegad ja sõariistad jälle tagasi anda.

Nüüd wiidi Magnust ja tema seltsimehi ühe ilma katufeta, ärahäwitatud talupoja majasse, kus nemad mitu päewa wahi all õlge peäl pidiwad olema. Seal saiwad aruldased kaubad tehtud, aga see on teadmata, kas Baari teadusega wõi mitte. Wangide käest wõeti esite kõil ära, mis wäärt asjad leiti olemat; siis dihtiris Baari kantsler Bassilius ühe tõlgu abiga, kes Benekeeli kirjutada mõistis, Magnusele seda ette, — „et kuningas Magnus Surewürstile selle waranduse eest, keda tema Polubensky käest Wolmeris ära wõtnud, 40,000

Ungari tuldnat järeltulemaks jõuluks peab wälja maksma. Kui see wõlg mitte nimetatud terminil maksetud ei ole, siis peab kuningas Magnus niikaua Moskwas wangis olema, kunni tema seda summat kahewõrra Arabia kullaga ehk kalli kiwidega ära maksab, keda wõlaskirja kuningas Magnus, Andreas Friedrich ja Willem, see kirjutaja tõlkija alla peawad kirjutama."

Wangistatud kuningas wõttis kõik heaks; ta seda, et ta oma ülematele kantsi käsku pidi saatma, et nemad endid kohe pidiwad allabeitma ja Wenelastele wärawad lahti tegema. Aga nemad ei kuulnud teda mitte, sest neil oli asja Zaari wiha ja kättemaksmist karta.

Joann käskis nüüd lossi neljast küllest suuretükidega lastma hakkata. See oli 4. Septembril 1577. Kantsis walitses kartus ja nõutaolek ja wäha nende hulgast mõtlesiwad südamikü wastause peäle. Nende wiimiste hullas oli üks praost von Suckow Preisimaalt, üks katoliik, kes lühikest aega enne seda oma surnud wenna pärast siia maale oli tulnud ja nüüd ennast lossis teistega ühes nägi kinni pantud olemat; see wiskas pappi kuue maha, wõttis oda kätte ja sai priitablikult soldatiks, ja ajas ta teisi südamelikult peäle hakkama, — aga ilma asjata!

Pärast seda, kui kants wiis päewa ja wiis ööd suuretükiwega lastud ja põrutatud oli, langesiwad esite põhjapoolsed müürid maha. Laagerdatutel ei olnud enam peäsmist. Neile jäi weel üfifi walitseda, kas waenlase käe all surra, ehk nende müüride alla endid matta. Nad walitsesiwad wiimast. Wäha mõned katsusiwad wõ pimeduses ära põgeneda; neistki põrpsiwad enamad jälle tagasi ja pidiwad kõitega kantsi sisse üles tõmmatud saama. Üksnes kaks meest mõisnikude sugust julgesiwad seda wiimast. Kuni lossis kõik umbses meele ärabeitmisel olivad ja aruta olek tund tunnilt suuremaks läks, mõned isi oma elule otsa tegiwad, ehk, kuidas Vincenz Stubbe, endid omast alamatest ära tappa lastsiwad ja walu ja hädalisa

kõik kohad täitis, — ronistwad need mehed üle langenud müüri waremete wälja ja roomastwad julgusega läbi pimeduse Wene laagri sisse. Maa peäl roomates puustustiwad nad sagedaste Wene sõameeste riiete külgi, uju-
siwad läbi wette ja mudase soode ja peäsiwad wiimaks ära. Üks neist, Stehwan von Klodt Jürgensburgist, ehitas hiljemalt, tänuks oma peäsemise eest, oma sündimise koha kirikule torni peäle.

Rantsis kaswas häda iga tunniga, mis wiimist otsust ligemale ajas. Seal oliwad peäle soldatite umbes 300 meest, naist, last ja wana inimest. Need tungis-
iwad kõik suure rüütli saali, kus nad waenlaste kuulide ja langewa müüri kive eest wäähä julged wõisiwad olla ja kogusiwad endid tropinisi kokku. Kõik tead-
siwad, et nemad tõeste surma wastu läksiwad ja et neile weel mõned tunnid elu oli antud. Seal taheti wiimsels lahkimisels weel oma armastust, tänu ja auustust üksteisele tunnistada; wanemad andsiwad oma lastele suud; emad wajutasiwad troostita oma imewaid lapsi wastu rindu! Abikaasad ja sõbrad, õed ja wena-
nad oliwad nuttes ja kaebades üksteise kaenlas, — ja isigi, kellel kedagi sõpra ega tutawat ei olnud, hakkas wõera wenna käest finni, teda trööstides, missest ta ka isigi kergitust omas südamewalus leidis. — „Kes seda häda siin meeste, naiste ja lastega peält oleks näinud,“ ütles üks selle aja kirjutaja, „see oleks pidand tundma, kuidas tema süda tuhakkorda oleks lõhki tahtnud minna ja ihu seest wälja kargada.“

Eh! siin kül luteruse ja katoliku ristiiinimesed üksteise juures oliwad, siis kuuldi neid ommeti ühte ja neid-
samu troosti laulusi laulwad „palju nuttu ja silma-
wee, hirmu ja hingehäda all.“ — 124 Taweti laul-
kõstis kõikide suust:

Kui põleks Jumal meie poolt *)

Kui waenlased siin mäs'wad,

Ja meie eest ei kannaks hoolt,

Kui kurjad tüli tõstwad.

Kui Israeli kaitseja

Ei isi waenlast kauta,

Siis oleme kül kadund.

Nad wõtwad hirmsast mõllata,

Neil julgus lõpemata;

Meid püüdwad nemad sureta;

Nad ilma Jumalata.

Kui mere lained kurjaste

Nad kiusawad meid järgeste.

Meid saab kül Jumal keelma.

Kui rohkest troosti annad neil'

Kes hoopis maha jäetud;

So armu uks on lahti meil,

Mei' meel ei seda mõistnud;

Ea armab jo siin kadund kõil,

Kuis ommeti so armuriif

Peab waewa läbi kasw'ma.

Kõikide sees ärkas tahtmine püha õhtusöömaaja
saakramendi järele. Seal oli jälle häda; leiba oli küll,
aga mitte wiina.

Uga Issanda käsi pööras sedagi südametunnistuse
häda ära. Kui kuninga Magnuse kammerteender ku-
ninga riidid kokku pakida tahtis, leidis tema seält riiete
wahelt ühe pudeli täie ilusat, head Reini wiina, ja
andis seda warsti õpetajate kätte. Need jagaswad
nüüd kõigile ühe isäranis armastuse ja palwega seda
püha saakramenti. Nõnda ettevalmistatud, tuli neile
hommik kätte.

*) Waata ka wana Tallina kiriku Paulu raamatus
Nr. 175. 1, 3 ja 6 salm.

Wene laagris sai ka kõik elawaks. Raugelt hüü-
mised ja pasuna heäled helisesiwad ja tumedad suure-
tüki paugud müristasiwad uduse õhu sisse. Wiimaks
kuuldi kauge heälte kõminat, mis kui weerem wee woog
õnnetuma laagerdatute üle tahtis langeda. Ta tuli
ligemale ja ikka ligemale, ja läks selgemaks; püssipau-
gud segasiwad endid nende hüüdmiste ja kära sekka, kuna
tormijate sõameeste mustad kujud hommiku udu seest
wälja hakkasiwad paistma. Juba jõudsiwad esimised
read purustatud müüri augu ette, juba tormasiwad
nemad õiskades langenud müüri kaitsemata waremete
peäle, juba tungisiwad teised nende järele, ja warsti
woolasiwad kõik tuhande häälelise wõidukisaga lossi
sisse, kui ühekorraga põlew lont Boismanni käest püssi-
rohu waatibega täidetud telbrisse lendas. Siis tulli
üks hirmus raksumine, ja selle ilusa lossi keskmine jagu
lendas kõrgesse tuulde.

Surma waukus tuli selle järele. Mustad suitsu sam-
bad tule joontega keerlesiwad wastu taewasti. Siis lan-
gesiwad need ülesse wisatud müüride rusud kange pragi-
naga, kõiki purustades, laialt ümberringi maha ja mat-
siwad sõpra ja waenlast suitsewa hauakünka alla. Wae-
walt wõis uimastatud kõrw hirmsal wiisil purustatud
inimeste hädakisa ja surejate wigamist weel kuulda.
Wankuwad müürid langesiwad maha, ja tuleleegid ja
suits lakkusiwad nende ülejäänute ümber, otsegu tahat-
siwad nemad weel wiimast elu ära neelda ja seda hä-
witust täieliseks teha.

Wõnnu uhke ilu, rüütli saal oma külgipuutuwa
ruumidega, selle kallal aasta saead tööd oliwad teinud
ja kus wanaaegse hakkaja ja wõidumeeste ülespidamise
paik oli olnud, kui Bolliin, Kecke, Freitag ja Pletten-
berg, — see oli nüüd kadunud ja ei ole iial enam
omast rusudest ülestõusnud. Ta oli nüüd ja jäi ka rusu-
hunnikuks!

Kui inimlik tundmine kõiki neid hirmsaid asju

üfsikult ei kannata wälja rääkida, mis Wõnnus on sündinud, kuidas kõik wanad ajalugude kirjutajad seda nii kolelalt kõnelewad, — siis on see seda lõbusam, niisuguste hirmsa lugude keskel kartmata ja inimlikult tundjaid südameid leida. Niisugusiks kiidetakse Wõnnu naisterahwid, kes seal, kus nende käsi hädaliste walu enam ei jõudnud ega wõinud waigistada, ehk kus nende sõna surejaid enam ei ulatand trööstida, — isi omaist elust lugupidamata neid ommeti külma weega jootnud ja waga waimuliku lauludega surejate hingest jahutanud, nõnda et nemad oma elu õnsaste oliwad lõpetanud, — ütles weel jutustaja sinna juure.

Wõnnu suitsewaist waremist läksiwad Wene wäed Konneburgi, Trikaati ja Smilteni poole. Neis kantsides oliwad Littawi wäed, ja need ei pannud kedagi wastu. Mehed lasti ilma sõariistade ja waranduseta oma isamaale minna; Saksad saiwad aga Moskwa wangi wiidud.

Nende häwitusetööde järel jäi Soann Wolmeri puhkama. Ta pidas rõõmu-pidusi ja kinkis oma wäe ülematele kuld kaela keesid, mis sel ajal juured aumärgid oliwad. Ka oli tema Littawi wangistatud suurema meeste wastu helde. „Minge oma kuningaga Stehwani juure,“ ütles tema, kui ta neile enne rikkaid kinkitusi oli annud, „ja andke temale nõuu, et ta minuga rahu teeb, sest minu käsi on kõrge.“

Oma truuduseta Basallile, kuningas Magnusele, andis tema andeks, sest ta ütles teda weel pruutida wõiwad. Magnus wandus uueste truuduse wannet ja sai Baari käest mitte üksi priiuse, waid ka weel walitsuse Põltjama, Karksi, Helme, Siigeswaldi, Rosenbergi ja weel teiste kohtade üle. Ka kinnitas ta temale uueste kuninga nime, kus juures ta aga ülemawalitsuse

õiguse enesele pidas. Sellegi pärast põgenes see truudufeta Basall warsti selle peäle Kuuramaale ja hakkas uueste Herzog Gotthard Kettleri ja kuningaga Stehwan Batooriga kaupa tegema.

Nõnda oli see kardetud Wene wägew mees, isi oma wägivalda läbi, seda häwituse sõda üle selle walitsejate maa ära pidanud ja 2. künni 3. kuu sees ligi 30 linna ja alewit enam ehk wähem ära rikkunud, aga ei kusagil õiete seätud wastupanekut leidnud. Kust pidi see ta tulema? Ordu oli lagunud; Poolakas, kes kaitsemise walitsust enese kätte oli wõtnud, tundis ennast waga nõdra olemat, selle wägewa wastasele wastu minna; Riia linn, kes ennast kui wana prii riigilinn Saksa keisri kaitsemise alla oli annud, ja Tallinn, kes ennast jälle Rootsi ja Taani walitsustega oli ühendanud, — ei tahtnud ka mitte Liiwimaa eest nakka turule wiia, waid oliwad isigi rõõmsad, kui Baar neid puutumata jättis. Nõnda jäi Liiwimaa isienese peäle, kellel oma kuningaga Magnuse all häda küllalt oli.

Pärast seda, kui Wene walitseja oma wäge Liiwimaa linnadesse oli pannud, pööris ta üle Tartu ja Pihtwa oma Aleksandrowi Slobodi tagasi, kus ta uusti wägivalda töõsid wälja mõtles, teda Moskwa linn jälle warsti pidi tundma.

Ommeiti mingem sellest mõõda ja waadatem, kuidas Liiwimaa edespidised lood läksiwad.

VIII. Sõa lõpetus ja Kuninga Magnuse surm.

Ühe wana kroonika sõnade järele hakkas Baari õnn Wõnnu juures ennast pööрма. Tema himmu oli Liiwimaaast täis ja langes nüüd lühikese puhlamise järel ühe teise saagi selga. Oma wõidetud maid oma suure riigi külgi jäädawaks ja kasulikuks teha, kuidas tema

järeltulijad, 18ma saea aasta mõistlikud ja targad walitsejad seda tegiwad, — ei mõistnud tema, ehk ei tahtnud mitte. Sellepärast läksiwad jälle suured ja tähtsad jaod warsti kaduma.

Üks Sakslane, Johann Bürink, kes Treida kantsi walitseja ja kirjutaja, ja üks südamik ja hakkaja mees oli, sai teada, et Wönnu linnas ja kantsis wähä Wenelasi oli, wöttis nõuaks, mõlemaid waenlaste käest jälle ära wötta. Ta lastis wagusi kaks pikka redelit teha ja läks saea Sakslaste ja kahesajakümne ratsa Poolakaga, kelle käskija Mattias Dubinsky oli, ja ühe seltsi talupoegiga jõwel Wönnu alla. Kui nad lossi ligi sawad, tõusis üks hirmus kärin koerte ja kiskuja metsa elajate hullas, kes matmata surnutehade kallal oliwad, mis laagerduse päiwil sinna maha oliwad jäänud. Algudes ja haukudes põgenesiwad need loomad wõsise sõameeste ligistuse juures laiale, käisiwad nende järel ja ümber, ja ei tahtnud sõawälja ega oma jäledat saaki mitte maha jätta, nõnda et Bürinkil ja tema seltsimeestel julgus kaduma hakkas; sest nemad kartisiwad endid Wenelastest enneaegu märgatawat. Aga kantsis jäi kõik wagusi. See andis neile julgust. Nemad jätisiwad omad hobused maha, roomasiwad redelitega läbi sügawa lume, paniswad neid müüri najale ja hakkasiwad ülesse ronima. Seesinane julge ettevõtte läks korda. Suba oliwad nemad müüri peäle saanud, seält kargasiwad nemad müüri najale ehitatud tallide katuste peäle ja seält sissimise õue, ja enne, kui lossi wahtidest keegi oleks midagi märkinud, oli lossi wäraw linna sisse lahti tehtud, ja ühe Lätti seppa abiga weel üks teine weike wäraw wäljapool, kelle läbi nüüd wäljas ootajad Bürinki mehed hulgal sisse tungisiwad. Nii äkilise taelalangemisega pidis lossi wahid ja wägi ennast allabeitma. See sündis Detsembri kuul 1577.

Sellesama wiisi peäl langesiwad ka teised kantsid, kui Burtneck, Lemsal, Ritau ja Koop Sakslaste kätte,

Tuna Rootslased jälle põhjapoolsis jagudes edasi tungisivad. Niisugused kahjud pidivad Wenelastele haiget tegema, kes endid palju waewa ja wõitlustega seie olivad asutanud. Nemad walmistasiwad jälle üht uut sõda, et nemad — kuida nad isi ütlesiwad — oma wendade werega kastetud maad Sakslaste werega puhataks pidivad pesema. Kuuinlapäewa ajal 1578 tuliwad 18,000 Wenelast Wõnnu ette, tegiwad pattareid ülesse ja hakkasiwad linna ja lossi suuretükidega lastma. Üks juure töttaja Poola wägi Sapieha all ja ka Sakslaste abiwägi Boie all sundisiwad waenlast rutuste tagasi taganema. See oli aga lühikese aja peäle. Nemad wõtsiwad wäge juure ja tuliwad sügisel jälle; aga nüüd wana Wene sõaülemate, kui Golizini, Scheremetjewi, Woronzowi ja Soltikowi all. Wõnnu näis jälle wihase waenlase kätte tahta langewad. Onnaks oli Südermannlandi Herzog ühe kauni Rootsi wäe jaoga põhja Liiwimaal seisu peäl. Kui tema Wenelaste ettemõtmiest kuulis, tuli temal lust Moskowiitidega kord õnne katsuda. Tema ühendas ennast Mojaani juures Poola wäega, ja waewalt olivad nemad endid ühendanud, siis töttasiwad mõlemad wäed pimedal ööl Wõnnu poole. Wida lähemale nad linnale tuliwad, seba kangemaks läks suuretüki mürin, ja nägiwad selgeste, kuida tulised hülgawad kuulid pimedast filma piirist ülesse tõusiwad ja pikkas lookas linna poole lendasiwad. Na ehk Koiva jõe ääres puutusiwad nemad kõige esite waenlasega kokku. Poolakad ja Rootslased roomasiwad jõest läbi ja olivad pahema kalda peäl, kui hommik kätte tuli. Siin langesiwad nemad põlwilt palwele maha ja laulsiwad 124. Daweti Laulu. Selle peäle läksiwad nemad tormades waenlase peäle. Wenelased ja Tatarlased paniwad kindlaste wastu, pidivad aga wiimaks tugewamate eest taganema, kunni oma kantsidega ehitatud laagrisse tagasi. Nemad said ka seältki wälja aetud, aga suuretükidel oli nii hea koht, et neid

mitte ei võinud wait jääma sundida. Selle peäle tuli öö.

Rootslastel ja Poolakatel oli üks raske päew olnud; siiski ei liikunud nemad paigast. Täielises tapluse korras potasivad nemad uue päewa hakkatust, et uueste jälle peäle hakkata. Hommik tuli, aga waenlikus laagris oli kõik waffa. Waenlastest ei olnud mitte ühte enam seal. Wene wäe ülemad olivad öösel Tartu poole ära põgenenud, ja nende järel ratsa- ja jalawägi. Üksnes suuretüki mehed nähti weel oma paiga peäl olewat. Rootslased tungisivad pattareide peäle, kust nemad weel wähä mehi leidsivad, kes neile wastu panivad, kelle hullas würstid Sighy ja Soltikow, ja ka suuretüki ülem Woronzow olivad; suuretükid seisivad aga wait. Need vähäd ei tahtnud mitte jänesse wiisi teistega põgeneda. Nemad otsisivad surma ja leidsivad ka seda. Nõnda jutustab ajalugude kirjutaja Heidenstein ja ka tema järele Karamsin. Kui nüüd Rootslased suuretüki juure olivad tunginud, — mis nad seal siis nägivad? — Moskowiiti suuretüki mehed, kes põle tahtnud waenlase alla heita, olivad endid kõik oma suuretüki külgi ülespoonud. Need inimesed ei mõtelnud mitte auu ega kuuluse peäle, nende nimed on teadmata jäänud ja isegi nende tegu ei oleks hiljemad järestulijad teada saanud, kui mitte see terane tähele panija kuninglik sekretäär Heidenstein niisugust meele auusust ka waenlase juures imekspanemisega omas lugudes üles ei oleks kirjutanud. Seitseteistkümme suurttüki, kõik terve sõamoon ja hull Tatarsi hobusid langesivad wõitjate kätte saagiks. Langedud Wenelaste hull oli üle 6000 meest! nende hullas oli ka würst Sighy, Saari kälimees ja würst Woronzow. Wangis ja jaolt raskestes haawatud olivad würstid Tatjew, Obolensky ja Howorostinin.

Nõnda sai see wiimne tähtsa taplus Wõnnu juures

21. Oktobril 1578 löödud, kus Herzog Karl *) Südermannlandi ja tema Rootslaste julgus ja waprus nii hiilgawat wõitu sai. Poola wägede ees wõitlesiwad Dorsky, Ostrowsky ja Klaus Korff.

Sellega lõppes Wenelaste walitsus, Poolakatele uueste ruumi teha.

Wõnnu sai jälle Woijewode (maawalitseja) asu- aigaks, mis üle terve lõuna ja hommikupoole Liwi- maa jao ulatas, kuhu tema jäljed jäädawaks mälestuseks seal ümberkaudse mõisate Poola nimedega järele on jäänud. Wana ordumeistrite asupaik sai piiskopide eluasemeks, kus üksteise järel piiskopid Aleksander Milinsky, Johann Patriitsius ja Renegat (äralangeja) Ditto Schenking oma kōweraid leppisi kõigutasiwad. Mõlemate wiimiste hauad on tänapäewani weel Wõnnu Jaani kirikus näha.

Ra teistes kohtades oli sõda mitmesuguste wähetus- tega edasi kestnud.

Tartu linn, mis Wenelaste käes oli, sai Rootslas- test ümber piiratud. Nemad põletasiwad alewid maha ja tegiwad maarahwaga, kelle ees otsas Hannibal Schenkenberg oli, kõitsugust wõimaliku kurja Wenelas- tele; ei wõinud aga mitte linna ära wõtta.

Lennewadi wastu tõttas jälle Riia sõawägi välja, waewas küll näljast piinatud Wene wäge, aga jäi om- meti ilma wõiduta.

Põltsama oli oma Saksa sõameestest Rootslaste kätte ära antud. Kuninga Magnuse abikaasa oli seal sees. Saar saatis jälle oma sõawäge Põltsamat tagasi wõitma, aga selle käsuga, et kõik pidiwad maha löödud saama, kes Saksa eht Rootsi keelt räägiwad. Suwe lõpetuses tuli üks

*) Hiljemine Rootsi kuningas Kaarl IX, keda aastal 1604 ku- ningaks walitseti ja 1607 krooniti. Waata „Kodumaalt Nr. 4.“ sellest kuningast pikemalt. Wäljaandja.

suur jagu Wene wäge, kelle ülemaks würst Goliziin oli, Pöłtsama lossi alla. Seal hakkas siis üks kōwa mõitlus, sest see maksis lossi wäele kas mõitu ehk surma. Kui Wenelased kantsi sisse tungiswad (nõnda räägib jutt rahwa suus), olivad palju lossi kirikusse (praeguse Pöłtsama kirikusse) põgenenud. Nende hulgas oli ka kuninga Magnuse abikaasa oma mõlemate kaswatikude, Peetri ja Annaga. Ta oli neid altari peäle tõstnud ja seisis nende ees neid kaitsmas. Sel filmapilgul, kui Wene sõamehed kiriku sisse tungiswad ja lapsed hirmuga altari risti ümbert kinni hoidiswad, kattis tema neid isi oma kehaga ja peästis neid nõnda sest werewalamisest, mis seal pūhas paikas siis hirmsal wiisil sündis. *) Ta nõudis kindlaste, et teda Wene wäe ülema ette pidi wiidama, ja palus siis temalt, ennast ja neid lapsi lahti ja ära minna lasta. Würst lubas seda ja lastis teda warju wahtidega kunni Kuuramaa rajale saata, kust ta siis oma abikaasa juure Piltteni läks.

Magnus murdis nüüd omad muidugi lõdwad ühendused Saariga hoopis katki ja andis ühe kontrahiga omad üle Düüna, see on: Liwimaa lossid ja pärandused Poola kuninga Stehwan Batoorile. Ühtaegu ühendas ta ennast weel ligemalt Kuuramaa Herzogi Gotthard Kettleriga ja pidas ennast wabest Piltenis ja wabest jälle Don-dangis üleweel. Tema abikaasa Maria sünnitas temale

*) Praeguse Pöłtsama rahwa juttu järele olewat seal kirikus nõnda palju inimest tapetud, et weri olewat üstest wälja woolanud. — Wõeras wägi ei olewat ka mitte muidu lossi saanud, waid seal olewat üks mees — wiisist raha eest — wõera wäele ühe weitse salaukse näidanud, kust need siis sisse tunginud. Sellestnatsje äraandja käsi ei olewat ka mitte hästi käinud, sest üks kivi olewat kantsi müürist tema pähä luffunud ja teda sinna äraandmise koha peäle ära tapnud. See salauks olewat aga pärast kinni müüritud, et praegust keegi ei tea, kus ta olnud. Wäljaandja.

ühe tütre, keda alles 30. nädalil pärast sündimist ühe Kreeka usu preestri läbi võis ristitud jata. See oli Jaanuari kuul 1581. Sel tütreil sai nimi pantud Gidoksia, ärasurnud Marie ema õe järele. See laps suri aga vähä aastade pärast ära.

Keinaja ema pidi nüüd, et ta lapsita oli, edespidi oma ema armastust jälle üksi Beetri ja Annaga jagama. Kül võttis tema abikaasa Herzogi Kettleri wanema poja Wridrifu enesele lapse asemele, aga see jäi tema südamele ikka võeraks. See ei ole mitte wanemate südamest, waid poliitikast tulnud ühendus.

Kaks aastad pärast seda lõpetas kuningas Magnus oma, küll liigutatud aga kiitujeta elu 18. Märtsil 1583, ja Marie pööris oma kasvatikudega oma isa paika Moskwa jälle tagasi.

Liivimaa kuninglik auu oli kõigiks aeguks kustunud. Temal oli üksnes üks warju kuningas olnud, niisugusel ajal, kus Wenemaa kõigest wäest püüdis, teda omale saada. Selle maa geograhwilik olek sunnib seda, et ta Wenemaa külgi peab jääma. Sellepärast ei wõinud teda nüüd tulew Poola walitsus, ega ta hiljemalt Rootsi walitsus kinni pidada ega kaitsta. Nastaga 1710 sai meie maa oma õige loodut koha peäle, Weneriigi aadleri alla, ja sellega tuli rahu ja õnnistus jälle maa sisse, mis enne kui Rootsiwalitsuse aja wälja arwame, — alaline sõda ja waenu paik on olnud, mis hommiku, lõuna ja õhtu poolt tema peäle tulnud, ja kus palju lahkumisi tema sisimist jõudu ühest ära lõhkunud. Nüüd on aga Weneriigi walitsus meid üle 160 aastat oma wägewa tiiwaga kõige wälimiste waenlaste eest kaitunud, ja tema targad ja helded walitsejad Romanowi sugust, meile õnneks ja õnnistuseks saanud.

IX. Wangide käekäit.

Seiemaale wõiksimie meie oma jutustust juba lõpetada, aga meie peame oma lugejatele veel teada andma, kuidas lugu nende inimestega, kes meie juttu sees ette tulivad, viimaks on jäänud. Meie räägime siis kõige esite, kuidas nende wangide lugu läinud, keda Liivimaalt ära wiidud.

Moskwas oli aeg ajalt üks terve kolonii (asutus) neist wangidest kogunud. Zaaril oli see üsna meele järele. Ehk tema kül wõidetud kohtadest selleaegse sõa wiisi järele inimesed ära wiis, et seal seda vähäm wastupanejaid oleks, ja ka seega ühes neid aukusi täitis, mis sõda tema oma maale lõi; siis wiis tema ka nende wõera rahwaga teadusi ja haridust ühes oma rahwa selka, — ja selle peäle waatas Zaar väga. Ta oli juba sagedaste katsunud wäljamaa õpetatud mehi, kunstnikusi ja hantwärfisi oma juure asutada; ta oli sellepärast Saksa keisri Kaarli V. käest luba küsinud ja saanud, et tema Saksa riikidest niisugusi mehi enesele wõiks tellida ja palgata. Tema tellijad oliwad ükskord juba 123 inimest, hea tingimiste all Wenemaale tulla, ära kaubelnud; aga Liiwlaste walfi kadeduse läbi oli see ettevõtte veel wiimsel tunnil ära rikkunud jäänud. Walitsustele oli ette pantud, kui kahjulik see olewat, niisuguse wägewa naabrile hariduse abi anda, mis järele Liiwbekis tellitutelt passid warsti käest ära wõeti. Mõned üksikud aga oliwad kõrwaliste teede laudu Moskwasse jõudnud. Ühte oli Lättimaal Tirseni kohal kätte saadud ja seälsamas paigas ära tapetud. Mis aga rahulikul teel mitte wõimalik saada ei olnud, seda sundis Zaar enesele sõariistade abiga. Meile väga paljude ja väga mitmel ajal sisse toodud wangidele andis tema ühe terve linna jao Moskwas elupaigaks; teisi saatis tema riigi suurte linnade sisse.

Moskwa kolonii käsi käis üsna hästi. Neile wangidele lubati ilma feelmata oma leiba teenida, kuidas keegi seda mõistis. Mõned tõmbas Saar hea meelega enese ligi. Õpetaja Wettermann Tartust seadis tarwilist käefirjade (Manuscripten) kogu Moskwas korra peäle. Endine kuningas Magnuse maja õpetaja Soakim Skultetus ja üks kaunis selts teisi luteruse usu õpetajaid tallitastwad wainulikuse asjus oma usurahwast, ja andsiwad õpetusi Nowgorodis, Moskwas ja Kaasanis. Nende üle on meil laiemaid teadusi ühe Tallinna kodaniku Zaupe läbi, keda aastal 1576 Tallinna ees wangi oli wõetud. Kaks aastat peäle seda tõi teda üks rikkas Wene Bojaar Riiga, kus teda ühe Tiefenhauseni wastu wälja wahetada tahtis. Kui Tiefenhauseni kusagilt leida ei olnud, sai Zaupe Riia sõbradest lahti ostetud ja jäi oma isamaale.

Üks Saari isäralik wiis oli see, et ta wõeramaa meeste käest hea meelega kirikliku seisusi ja usuõpetusi teada tahtis ja isi ka mõne tüki üle nendega waidles. Üks niisugune waidlus sündis 1570 kõige suurmürstliku maja ammetnikude ees, luteruse usu õpetaja Moskwa ja pärast ühe jesuiiti Possewiini wahel Joanniga. Joann näitis seal juures palju terast meelt ja ka kirikliku lugude tundmist, ja püüdis oma kiriku õpetuse ja usu eest igas tühis seista.

Ka madalamast seisusest wangid leidsiwad kasulikku ammetisi ja töösid, kelle hulgast mõned, kui Taube ja Kruse rikkaks ja auusaks wõisiwad saada. Wärtkoad ja wabrikud, ja isigi Joanni all asutatud raamatu trükimajad oliwad alles nii wäga hakkatuses, et kes selle tallituseks wähägi kõlbas, hea meelega pidi wastu wõetud saama.

Meie ei effi mitte, kui meie nende wangide hulgas wana Krööta, keda meie oma juttu hakkatuses tundma õppisime, — ja tema kaaskauljat Wabundi leiame. Ta ajas oma wana ammetit, otsegu isamaal, laulmise

ja läewaatomise, keelmata ja keeldud kunstidega ebas, ja leidis Moskwas selle tarwis hea saagi anniga põldu, et kül rahwa aru, pärast Tatarlaste põletamist, seal 30,000 peäle oli langenud. Dtssegu loomuse aju mõdulise kawalusega oli ta warsti kuninga Magnuse leske oma kaswatifudega üles leidnud, ja mõistis seda la nõnda seada, et ta aeg ajalt nende juure peäsis. Ta mõistis kuninga lese juures osawõtliku meelt wangide wastu äratada ja nende wahel sagedat läbikäimist ülewel pidada. Kuninga proua pruufis niisugust läbikäimist aga selle tarwis, et ta auusaid mehi oma kasulaste õpetajaks ja kaswatajaks nende hulgast wälja walitses. Et kül Baar teda, kui sugulast, heameelega oma ligi sallis, siiski hoidis ta ennast sest kardetawast würstliku maja õhust eemale, sest et see kurwaid mälestuisti tema sees äratas. Joann oli tema isa ära tapnud ja tema kalli ema temalt ära riisunud ja teda kui waest last wõerale maale wälja tõukanud. Baar oli temale ta õnne tapja ja niisugused kurwad mälestused ei tahta mitte kaduda. Ta elas wagusti oma lesepõlwe riides, kuna armastus seda enam maad tema südames leidis.

X. Joanni kole tegu ja surm.

Selle wahel ajal sündiswad würstlikus majas tähtsad asjad. Joanni nuhtlused tuliwad ruttu üksteise peäle. Ta oli oma wanemat ja armast poega Joannit otse isienese sarnatseks kaswatanud. Kõik suuremad tallitused tallitasiwad isa ja poeg ühes. Kuna isa juba seitsmet abikaasat enesele oli wõtnud, nõnda oli ta poeg juba kaks omast abikaasjast floostrisse lütkanud ja elas juba kolmandama abikaasaga Scheremetjewi sugust. Niisugust ühel nõuul kurjategemist maksis aga Jumal isale hirmsal wiisil kätte. Ühes äkklises wiha tujus ühe poja mõtlemata sõna üle, lõi isa

temale oma raske kepi nõnda pähä, et noormees filmapiil maha kukkus, kelle hing ranga were woolamise järel warsti läinud oli. Boris Godunow oli seda surma hoopri ära kaitsta tahtnud, oli aga isi ka raskest haawatud saanud. See sündis jälle seal jäledas Aleksandrowi Slobodis, 19. Nowembril 1582.

Selle koleda teuga oli Joann isi ka otsas. Ta langes warsti surewa poja peäle maha, kui oleks ta teda wägise elus tahtnud pidada, ja kui ta teda surnud nägi, istus ta poja werega määritud, mitu päewa ühesuguses uimatuses, ilma söömata ja joomata. Mattuse juures käis ta leinariides jala puusfärgi taga, ilma kõige auu märkideta, kunni püha peaingli Mikali kirikusse; seal wistas ta ennast südant lõhastawa hädaga puusfärgi peäle ja pörmandule maha, nõnda, et tegemist oli, ennego teda seält kohast ära sai wiia.

Tema mõet oli täis. Ta ei leidnud hingamist ega rahu. Tema mahalöödud poeg seisis ööd ja päewad oma weriste haawade ja kahwatand näuga tema ees, ja need haawad ja surnu nägu tõiwad ühes ka teiste õnnetumate, piinatute ja tappetute kujud tema silma ette, keda tema isi oli tapnud ehk tappa lastnud. Nad tõusiwad piklas rongis haudadest üles ja nende nägu waewas teda ööd ja päewad tema süüga koormatud südametunnistuses. Ta põgenes omast magamist kambriist wälja ja hullus, kui üks öö tont, oma palee suuris tubades; ta otsis rahu püha kohade peält, kiriku ja kloostri altarite juurest, aga ei leidnud seda mitte; sest ka kirikud ja kloostrid oliwad tema werejänu tunnistajad olnud. Ja, tema käis üksi metsades ja kaugel kõrbedes ümber, aga ei kusa gil põlnud tal rahu.

Seäl wõttis ta jälle nõuks, oma krooni maha panna ja isienese eest kloostriisse põgeneda. Kloostriis tahtis ta oma ütlemata hinge hädale paranbust otsida.

Rahetsuse tegudes, isi enese piinamistes ja priitab-
liku waewamistes tahtis ta seda närijat ussi enese sees
suretada. Armu ja halastuse järele igatses tema, kui
see ka tema krooni oleks maksnud. Ara auukroon,
ära purpur! seal külles on kurjad teud, — mõtles
tema, — rahetsuse kätte võib sind üksnes leppitada.

Paludes astus tema oma rahwa ette ja riigi üle-
mate ette, aga nemad hoidsiwad teda uueste tagasi,
uueste tegiwad nemad ülemawalitseja krooni temale
ahelaks, mis tema hinge weel sügawama sügawustesse
tõmbas. Tema jäi ülemaks walitsejaks ja see murd-
ja elas tema sees edasi. Tema elulugude kirjutaja
arwab sellest, et ta wissist kaugel üle hukkatuse piiri
ära on olnud, kust enam iial tagasipöörmist ei ole.
Ta tahab sellest ka Sumala õiget, aga ka armulist
tegemist tunda. Ta nuhtles teda ta oma käre läbi,
kellega ta poja pähä lõi; peästis aga ka ühes rah-
wast poja õnnetumast walitsusest, mis ette näha,
mitte parem oleks olnud, kui isa oma wägiwaldne
walitsus.

Õnnetu isa pani nüüd kõik wälimise suuruse mär-
gid ja isigi krooni ja walitsuse kepi maha, käis lei-
nariidis ja saatis suured summad raha Konstanti-
noople, Antiokia, Aleksandria ja Jerusalemma patri-
arhidele, et tema hinge eest ja surnud poja eest
palwid pigi tehtama. Aga rahu ei leidnud tema
mitte. Alwiha, kimalus ja inimeste piinamine kest-
siwad edasi. Ja ommeti wõis tema seal juures weel
lahe ja rõõmus olla, kunni üle aru. Tal oli hea
meel oma majanarride nalja tempudest, ja oli seda
rõõmsam ja lahedam, mida feelmatam ta omas taht-
mistes ja himmustustes wõis olla. See oli aga
petwa tulukeste rõõmus mäng tulepurskawa wulkani
ääre peäl, mis seestpidi kõige sügawamaid lõhutud ja
läbisegatud, ja tulise laawaga täidetud on.

Viimaks kadus ka tema keha jõud, niisuguse sifimise sööja läbi. Saar jäi äktselt haigeks. Tema lange terwis ja tugew keha oleksiwad teda kaua elada lastnud. Aga misuguse keha jõud oleks niisuguste tallitsemata tegude ja himmude wastu, mis tema pimedast elust läbi tormasiwad, wõinud panna? Ta oli alles 54 aastat wana, kui rabanduse (Schlagfluß) eesmärgid endid juba näitawad ja tema jõudu kaotasiwad. Sel talwel näitas ennast suure Joanni kiriku ja Maria kuulutuse kiriku wahel üks ristisabaga täht. „See on minu surma märk,“ ütles Saar. Oma sügawama südame põhjani põrutatud ja hirmsa surma hirmuga täidetud, tahtis ta oma tulewiku üle kindlat teadust saada. Omas kristlikus uskus ja selle trööstimistes ei leidnud ta mitte rahu, sest ta ei olnud iial tõsiselt kahetsust ega meelearandust otsinud. Ta südame tunnistus piinas teda põrgu hirmutajatega. Meid kutsus ta isi oma julguse ja suurusega wälja, sest et ta taewa tähte seletajate, nõidade ja tantsimeeste juurest abi otsis. Meid otsiti Soome rahwa seas jaa mere äärest ülesse, sest seal oli wanast ajast saadik niisuguste kunstide kuulus pesa olnud. Mõni kuuskümmend nõida ja tarka kogusiwad endid kokku, ja neile kõigile anti Moskwas üks eluforter. Nende juure saatis Saar iga päew kuulama, misugusi nägemisi nemad pidiwad näinud olema. Temale hõlbi, et nägemised Saari järelejäamata surma kirillose päewa peäle, sel 18. Märtsil 1584. ette olewat kuulutanud. Ta wõttis seda teadust nähtawa kindlussega wastu, aga ei wõinud oma liigutust ommeti warjata. See ei keelnud teda aga mitte, uueste tapmise kästusi wälja anda. Nõidadele lastis ta aga ütelda, kui 18. Märts mitte tema surma päew ei ole, siis tahta ta kõiki ühe suure tuleriida peäl ära põletada lasta.

10. Märtsil tundis ta ennast juba nõnda nõrga olewat, et ta ennast omast tallitustest tagasi tõmbas

ja oma testamenti tegi. Selle sees pani tema oma nõbrameelega poja Weodori auujärje pärijaks, kellel wiis Bojaari nõuus pidivad olema, maenitses teda isi jumalakartuse ja heldusele, ja käskis, et pärast tema surma kõik seutud- ja sõawangid pidivad lahti lastud saama. See näis, kui oleks kahetsuse tundmus, see püha tõsiduse walgus tema pimedat ja külma südant kord walgustanud. Aga ta langes warsti jälle oma wana tempude joowastusse. Temaegsed kirjutajad räägivad uskumata asju neist tõelikuiist tundidest. Tema jäi kowaks, kimaliseks ja piinajaks oma surmani. Üks tema süüta rööm oli see, et ta ennast leentooli peäl oma kõrwalseiswa waranduse kambri lastis kanda, kus ta oma wäga rohkeid ja aruldasi kallid asju waa- dates ennast röömustas. 15. Märtsil näitis ta neid isi weel Inglismehe Horseile, kus ta nende ilu tulise sõnadega kiitis. Nõnda kõneleb temast Grahw Tolstoi omas leinamängis, mis Baari nime kannab, kus sees ta teda ette seab, kuidas tema omas mõttetes Inglismaa kuningana Elisabeti ja tema sugulase Ladi Hasting'ile, keda tema kosis, kõlbawaid kingitusi wälja otsis. Seal võidakse nõnda:

„Nüüd tahame meie waadata, missugusi kingitusi meie oma õele Elisabetile ja tema õe tütrele, meie pruudile, wälja walitseme.“

Bjelsky annab tema kätte mõned asjad ja ütleb: „Need, kõrge walitseja, on mitmesugused kallid asjad Pärstamaalt. Ehk on need kuninganale armsad.“

Baar wastab: „Missuguse tühja ehtega ei wõi sa teda mitte röömustada. Temal ei ole mitte naise sugune meel. Pisemsky*) kirjutab mulle Londonist, et ta metsades hirwede peäle armastab jahti teha. Sahipidu lindude ja metsaloomade peäle on tema rööm.

*) Wene saadik Londonis.

Meie tahame temale ühe kingituse tema tahtmise järele wälja walitseda.

„Anna seält see see hobuse ehte tuttidega ja pärlid nõõridega, ka seält see sadulateff kalli kiwidega. Ka tahame meie temale saata kaks elus karu kuld ahelatega, ja kuus Siberimaa kallist kulli. Mo õde wõtku ennast rõõmustada ja minu peäle mõelda.

„Würstina Hastingsile, ja, see on hoopis teine asi! Anna mulle kõik sõrmused ja seda kaelaehet. Meie saadame würstinale selle tiamantide ja kalli kiwide rongi, mis on taewakarwa sinised ja punased. See tumepunane Ametist, kui tema sügawusesse waadatakse, waigistab hinge ja lahutab muret. Punane tähendab naiseliku truudust, sest et see südame were karwa on.

„Sõrmustest tahame meie temale seda saata; see on kõikidest kõige kallim. See kiwi kutsutakse Rubiin ja saab India maalt meile toodud; ta ei ole aga mitte kerge kätte saada, sest et hirmsad tondid ja waimud teda walwawad. Ta parandab kihwtist ussihammustust. Meie pruut wõtku teda minu meele heaks oma sõrme panna.“

Kuuletaja ei ole mitte kõrwale läinud, kui ta Zaari wiimse filmapilguni täis elujulgust näitab; üksnes on tema waatajatele, kuidas kohus, Zaari näutumaid tegusid näitamata jätnud.

16. Märtsil oli teadus, et kuningas Stehwan Baatori sadikud tulemas olewad. Zaar laskis neile wõluda, tema olla haige ja ei wõida neid mitte ette lasta. Tema jõud lõppis ära ja tema mõtted läksiwad juba segamini. Niisuguses olekus nägi ta tapetute hinged enese ette tulewat ja teda wastutusele nõudwat. Istäranis sagedaste nägi ta oma mahalöödud poega, hüüdis temale järele ja rääkis temaga. Kardetawal 18. Märtsil rundis ta ennast jälle parema olewat, nõnda

et ta juba Poola saadikuid pidi ette lastma ja tähe tundjate ja nõidadele tõega neile mõistetud nuhtluse ette kuulutada lasta. Need andsiwad aga temale wastusteks: „Selle päewa ots ei olla weel mitte kä.“ Palawiklikus tujus nõudis ta üht Shah-mängi lauda ja hakkas tooli peäl istudes mängima.

Selle wahel ajal oli tuba ennast mitmesuguste inimestega täitnud, keda jault osawõtte jault uudise himmu sinna juure oli wedanud, kes nüüd sügawa waikusega selle asja lõpetust wotasiwad. Seal seisiwad Metropolit ja waimulikud ammetimehed musta munga kuue, Sakramendi ja pühitjuse riistatega; sest Baar oli käskinud, ennast surmas mungaks ehitada. Tema tegi seega oma isa ja wanaisa järele. Tema ei tahtnud mitte kui Baar, waid kui munk siit maailmast ära minna, et tema taewasse peäsemine seda julgem oleks. Kõige taga wahiwad täis wotust nõiad ja tähetundjad. Nimetatud leinamängis laulawad nemad salause sõnu. Kas need Baari elule ehk surmale pidiwad awitama, ei ole mitte üteldud. Riigi suured mehed seisiwad haige ümber. Nende hulgas oli ka Boris Godunow, kes tema jarel trooni peäle sai.

Ükkitselt langes tema pea maha. Waimulikud hakkasiwad oma laulust laulma ja usu teenistust pidama. Leda pandi rutuste musta munga kuue sisse, ewangeliium ja suur ingli kuub temale rinde peäle ja anti nime: Soonas.

Baari elu oli lõpetatud.

Kaaskümmend neli aastat oli ta walitseja olnud, suur oma waimu kui ka tegude poolest, nii hästi hea kui kurja sees; kõige parem walitseja esimesel ajal, aga üks nuhtleja oma wiimsel ja suurema jau elu ajal. On ajalugu tema kohtumõistja, siis on ka tema peäle juba kohut mõistnud: ta nimetab teda hirmsaks. Kõigewägewama silma ees on maapeälse wägewatele üks teistwiisi kohus. Kui juba üks ükist inime mitte

üksinda ei ole, siis on rahwa walitsejad seda weel wähamalt. Nende ümbrused ja ligimesed peawad nende eest ja nendega ühes wastutuse alla langema, sest neil on sellesama wõrra süüdi, kui nende walitsejad üle aru ja kurjategemiste sisse langewad. Nõnda oli lugu hirmsa Joanniga. Tema wägewad ja ülemeelsed Bojaarid tegiwad temast ühe kimalise ja wägivaldse. Nemad peawad seda wastutama, et nende walitseja puhlejaks sai. Rahwas kandis seda ikket leinades ja üht paremat aega oodates, mis temale ka mõnesuguse wõitluse järel Mikael Weodorowitschi Romanowi, meie kõrgest auustatud ja armolise Keisri sugust esimese walitseja trooni peäle saamisega osaks on saanud.

XI. Lõpetus.

Baari surmaga sai palju muudetud. Wangidele sai nende priiks lastmine kuulutatud. Suurem jagu neist tuliwad oma isamaale tagasi. Mõned pidaswad paremaks, kui priid mehed ka edespidi Baari riiki jääda. Et warju kuninga Magnuse lest mitte tagasi ei läinud, on isigi mõista. Tema kaswatikude Peter ja Anna Pahlen'i elu sai selle läbi weel kindlamalt tema külgi ühendatud. Ta oli neile lapse põlwes peästjaks inglisk saanud ja neid ema armastusega suureks kaswatanud. Ta oli oma esimest lubamist täitnud; sest tema oli neid armastanud, neid toitnud, katnud ja hoidnud, otsego nende ena seda isti oleks teinud. Sedasinast taewaliku emaarmastuse krooni ei wõinud temalt ükski wõtta. See oli üks heategude kroon, mis selle armastaja ja waga naisterahwa pea peäl hiilgas ja temale rahu andis, kuidas seda ükski kuninglik kroon ei oleks wõinud anda ja mis teda kõikide õiglaste meelest armsaks tegi. Millal tema ära surnud, ei ole mitte kindlaste teada.

Kellal aga võimalik on, püha Kolmainu (Troizkoi Sergiew) kloostrit Moskwa ligi vaatamas käia, see saab hea meelega enesele tema hauda näidata lastma ja selle aauusa naisterahwa põrmule rahu soovima.

Marie Liivimaa kasvatikude üle on wilmaks weel niipalju teada:

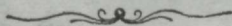
Peter sai ühe laialise suguwõsa asuisaks Wene maal, kes weel praegu siit maa Bahlenide suguga ühtsugust nime ja pitsati (Wappen) kannab. Anna sai ühe Liivimaa mõisnikule mehele ja pööris oma abikaasaga kodumaale tagasi, kus temagi ühe siin maal laiali lautatud mõisniku sugukonna asuematš sai.

Meie oleme seega oma selleaegse isamaa lugust otse kui ühest hirmsa kujudega täidetud unenäust mööda läinud, kuna need, kes sel ajal elaswad, kõik seda wae- wa, hirmu ja jälestust on pidand tundma; seepärast peame seda enam Sumalat tänama, et ta meid oma armu käe ja Wene walitsuse tugewa tiiva all rahu ja õnne põlwes on hoidnud, ja alati oma armulise isamaa Ssa eest õhkama:

С „Боже Царя храни!“ С

Juhataja.

	l. rülg.
I. Põltsama loss	3
II. Hertzog Magnus	15
III. Saar Joann Wassiljewitsh IV.	24
IV. Saar Joanni taggasi langemine	33
V. Hertzog Magnus saab Liiwimaa kunin- gaks tõstetud	44
VI. Uus Liiwimaa häwitus	52
VII. Wõnnu ärawõitmine	57
VIII. Sõa lõpetus ja kuninga Magnuse surm	69
IX. Wangide käekäit	76
X. Joanni kole tegu ja surm	78
XI. Lõpetus	85

S i s u:

- Nr. 1. Liivimaa kuningas Magnus ja Wene Saar Joann Wasiljewitsh IV.
 - Nr. 2. Mõnda Isamaa wanust aegust.
 - Nr. 3. Rootslaste wäljarändamine Hiinemaalt aastal 1781, ja teiste Gestiimaal elawa Rootslaste loust.
 - Nr. 4. Sõda Wolmari linna al ja Rakwere linna õnnetu kadumine.
 - Nr. 5. Liivlaste würst Raupo, ja sõdimised tema päiwil.
 - Nr. 6. Gesti rahwa wanast usust, kombedest ja juttudest.
 - Nr. 7. Satala maa ja Willandi lossi ja linna aja loust.
 - Nr. 8. Nurmegunda maa ja Põltsama lossi ja linna aja loust.
 - Nr. 9. Järwe maa ja Paide lossi ja linna aja loust.
-